

Handelshøyskolen BI

MAN 51061 Consulting

Term paper 60% - W

Predefinert informasjon

Startdato:	31-10-2022 09:00 CET	Termin:	202310
Sluttdato:	05-06-2023 12:00 CEST	Vurderingsform:	Norsk 6-trinns skala (A-F)
Eksamensform:	P		
Flowkode:	202310 10059 IN09 W P		
Intern sensor:	(Anonymisert)		

Navn:

Tone Martha Sodal

Informasjon fra deltaker

Tittel *:	Fremmer det å være prest i Den norske kirke Kierkegaardsk subjektivitet?		
Navn på veileder *:	Ingvild Seljeseth		
Inneholder besvarelsen konfidensielt materiale?:	Nei	Kan besvarelsen offentliggjøres?:	Ja

Gruppe

Gruppenavn:	(Anonymisert)
Gruppenummer:	4
Andre medlemmer i gruppen:	Deltakeren har innlevert i en enkeltmannsgruppe

Masteroppgave
ved Handelshøyskolen BI

Fremmer det å være prest i Den norske
kirke Kierkegaardsk subjektivitet?

MAN5108 Consulting

Innleveringsdato:
05.06.2023

BI Oslo

Innholdsfortegnelse

INNHALDSFORTEGNELSE	I
SAMMENDRAG.....	III
1. INNLEDNING.....	1
2. TEORI OG LITTERATURGJENNOMGANG	2
2.1. INNLEDNING.....	2
2.2. TI MARKØRER VED KIERKEGAARDS KONSEPT «SUBJEKTIVITET»:	3
2.2.1. Eksistensialisme.....	3
2.2.2. <i>Du er ikke født med et selv, du skal bli et selv. Et virkelig selv.</i>	4
2.2.3. <i>Å ikke bli et «das Man»</i>	5
2.2.4. <i>Fortvilelsen</i>	7
2.2.5. <i>Valget. Angstens svimlende dyp. Å våge</i>	9
2.2.6. <i>Inderlig og lidenskapelig til stede. Øyeblikket.</i>	11
2.2.7. <i>Dialektikken, tilegnelsen. Maieutikk.</i>	11
2.2.8. <i>Stadielæren</i>	13
2.2.9. <i>Troen</i>	15
2.2.10. <i>Kjærligheten</i>	15
2.3. TIDLIGERE FORSKNING.....	16
2.3.1. <i>Kierkegaards subjektivitet, sett opp mot presterollen</i>	16
2.3.2. <i>Det religiøses plass i Norge</i>	16
2.3.3. <i>Presterollen</i>	17
3. PROBLEMSTILLING, HYPOTESER OG UNDERHYPOTESER	19
4. METODE	21
5. DRØFTING, ANALYSE OG DISKUSJON.....	27
5.1. UH1: NÆRKONTAKT MED NYTT LIV, EKTESKAPNINGÅELSER OG DØD FREMMER KIERKEGAARDSK SUBJEKTIVITET HOS MENIGHETSPRESTER I DEN NORSKE KIRKE.....	28
5.1.1. <i>Nytt liv – den kirkelige handlingen dåp</i>	28
5.1.2. <i>Ekteskapsinngåelser – den kirkelige handlingen vigsel</i>	30
5.1.3. <i>Død – den kirkelige handlingen gravferd</i>	31
5.1.4. <i>Konklusjon, underhypotese 1</i>	33
5.2. UH2: NÆRKONTAKT MED MENNESKERS ANGST, SMERTE OG LIDELSE FREMMER KIERKEGAARDSK SUBJEKTIVITET HOS MENIGHETSPRESTER I DEN NORSKE KIRKE.....	34
5.2.1. <i>Konklusjon, underhypotese 2</i>	35
5.3. UH3: KRISTENTRO KALLER FREM KIERKEGAARDSK SUBJEKTIVITET HOS MENIGHETSPRESTER I DEN NORSKE KIRKE.....	35
5.3.1. <i>Konklusjon, underhypotese 3</i>	37
5.4. TILLEGGSFUNN	37

5.4. 1. <i>Presterollen. Presteidentiteten</i>	37
5.4.2. <i>Gudstjenesten</i>	39
5.4.3. <i>Fellesskapet</i>	40
5.4.4. <i>Konklusjon, tilleggsfunn</i>	40
5.5. ØVRIGE OBSERVASJONER	40
6. AVSLUTTENDE DRØFTING OG KONKLUSJON	41
6.1. SPØRSMÅL VED FUNNENE.....	41
6.2. INNVENDINGER VED FUNNENE	43
6.3. BEGRENSNINGER VED FUNNENE.....	44
6.4. IMPLIKASJONER VED FUNNENE.....	44
LITTERATURLISTE	46
VEDLEGG	51
1. MAILEN SOM BLE SENDT UT TIL MINE MULIGE RESPONDENTER:	51
2. SPØRSMÅLENE BRUKT I INTERVJUENE:	53

Sammendrag

I denne oppgaven har jeg undersøkt om det å være menighetsprest i Den norske kirke fremmer Kierkegaardsk subjektivitet. «At blive subjektiv» er et sentralt imperativ for den danske filosofen Søren Kierkegaard. Forenklet og med få ord handler det blant annet om å bli «virkelig» for seg selv, å våge å bli et selv, å tåle fortvilelsen over seg selv, å våge frihetens svimmelhet, valget og angstens dyp, å leve inderlig og lidenskapelig, samt å leve i tro og i kjærlighet. Jeg har foretatt en kvalitativ undersøkelse der jeg har dybdeintervjuet åtte menighetsprester om deres opplevelser av å utføre de kirkelige handlingene dåp, vielser og begravelser, deres erfaringer med å møte mennesker i angst, smerte og lidelser, samt opplevelse av egen tro. For å kunne vurdere om det er funn av Kierkegaardsk subjektivitet i deres erfaringer og opplevelser, og om det gjør menighetsprestene selv mer subjektive, har jeg operasjonalisert konseptet ved å løfte frem ti markører, som utfra sentrale verk om Kierkegaard, samt hans originalskrifter, ser ut til å være essensielle bestanddeler av hans konsept.

Jeg har ikke funnet andre eksempler på at Kierkegaards konsept om subjektivitet er operasjonalisert, eller tidligere forskning der Kierkegaardsk subjektivitet er blitt prøvd opp mot et empirisk materiale. Det kan gjøre at denne undersøkelsen kan kalles en pilotstudie.

I min undersøkelse finner jeg at det å være menighetsprest i Den norske kirke fremmer Kierkegaardsk subjektivitet hos mine informanter. Å være i nærkontakt med nytt liv, gjennom barnedåp, fremmer i mitt utvalg Kierkegaardsk subjektivitet. Å være i kontakt med andre menneskers lidelse og død, gjennom forrettelse av begravelser, fremmer hos informantene mine slik subjektivitet. Det å være nær andre menneskers smerte og lidelser, blant annet gjennom sjelesorg og krisearbeid, fremmer også slik subjektivitet hos dem. Jeg finner dessuten at disse prestenes kristentro fremmer Kierkegaardsk subjektivitet. Når det gjelder deres arbeid med ekteskapsinngåelser og forberedelsene til disse, er funnene annerledes: Dette arbeidet ser i hovedsak ikke ut til å fremme slik subjektivitet hos individene. I undersøkelsen fremkom tre tilleggsfunn: Informantenes identitet og rolle som prest, gudstjenesteutøvelsen samt fellesskapet i menigheten fremmer Kierkegaardsk subjektivitet hos mine informanter.

1. Innledning

Klimakollaps, Ukraina-krig, flyktningkrise, politisk ekstremisme, kjendis-sex, styrketreningstips og influenser-botox. Mobiltelefonene våre fylles av det alvorlige, fatale, dystopiske; det banale, pinlige, intime; det nyttige og det fornøyelige i en ustoppelig, skrikende strøm. Hard news, fake news, ren løgn, sentimentalitet, polariserte debatter, offerhistorier og andre narrativer; alt kjemper om vår oppmerksomhet. Men hva vil det egentlig si å eksistere som menneske? Hva betyr det å være «seg selv»? Hvilke valg kan vi gjøre, som gjør oss mer til subjekter i egne liv? Hva har omgivelsene våre med saken å gjøre?

«Modernitetens rasende stillstand. Det rasjonelle jernburet» kaller sosialantropologen Thomas Hylland Eriksen det norske samfunnet anno 2023. Det er kirkehistorieprofessor Joel Halldorf som siterer ham, og tilføyer: «Her lever vi på overflaten, men lengter etter dypet» (Halldorf, 2023). For midt i all overflatisk støy kjenner noen at enda et varekjøp, en ny forfremmelse eller enda en erotisk erobring ikke lenger tilfredsstillter. En sult våkner, en lengsel etter mer innhold og mening, tydeligere retning, større dybde og ekthet i livet. Og i 2023 er det noen som finner det, hos noen eldgamle og noen litt mindre gamle filosofer og historiefortellere; lysende individer som tilbyr visdom, råd og veivisning, gjennom tekster og historier som ennå treffer, som det moderne mennesket kjenner er sanne og relevante. En av disse er den danske filosofen Søren Kierkegaard (1813-1855). I de tolv årene (1843-1855) han skrev, skrev han i en tett strøm, som i en raptus. Kierkegaard kan være vanskelig å forstå. Tekstene hans er krevende; ikke umiddelbart enkle å gripe. Han lar seg ikke fange. Likevel er det noe ved det han skriver som gir dyp mening, som gjør at ledere stadig reiser på Kierkegaard-seminar, som gjør at vi aldri blir ferdig med ham.

I denne oppgaven er det Kierkegaards sentrale begrep «subjektivitet», «at blive Subjektiv» jeg undersøker. Noen av elementene i dette begrepet er inderlighet og lidenskapelighet, fortvilelse, død, angst, smerte og livsintensitet, og bevegelse mot å stadig mer «at blive seg selv». I mitt arbeid som Elevombud mot mobbing i en stor norsk kommune ser jeg hver eneste dag Kierkegaards subjektivitet i aksjon. Jeg ser barn som er «uvitende fortvilet», barn som «fortvilet ikke vil være seg selv», barn som «fortvilet vil være en annen», barn som «fortvilet er seg selv på trass». Jeg ser ungdom som står på kanten av stupet, i skrekk og angst; jeg ser de

som tar frihetens svimlende valg, og jeg ser de som tar skrittet tilbake og gir seg. Begge valg forandrer liv, for alltid. Jeg ser foresatte som, i lidelse og kamp for sitt barn som er annerledes, går ut av konformiteten, trer ut av de vante rollene, og bryter seg ut av alt «man bør», som står for noe, står frem og blir tydelige stemmer i offentligheten. Blir subjektive. Jeg ser ansatte som kjemper mot rammer, økonomi, tidsbegrensninger og fordommer, men som beholder troen på det gode; jeg ser kjærligheten som driver dem til barmhjertighetsgjerninger. Noen barn, ungdommer og voksne følger jeg i flere år, og ser at de utvikles; ser at de, i takt med smerte og angst, og valg de gjør i forhold til det, blir tydeligere, blir mer seg selv. Og jeg ser at alt dette forandrer også meg. Jeg opplever å kjenne Kierkegaards ord og konsepter på egen kropp; de er lys for meg, jeg har dem i marginen. I det følgende forsøker jeg å gjøre hans tanker forståelige, brukbare, egnet til å berøre. For når Kierkegaard tas på alvor, forandres liv.

2. Teori og litteraturgjennomgang

2.1. Innledning

I denne oppgaven har jeg valgt Kierkegaards begrep «at blive subjektiv» som nøkkelbegrep i min problemstilling og mine hypoteser. I grammatikken brukes «subjekt» som ledd i setningsanalyse, der ordet betegner den, det eller de som resten av setningen handler om. Begrepet «subjekt» brukes også i filosofien og i erkjennelsesteorien, der «subjekt» kan betegnes som det som oppfatter (erfarer, sanser, forstår) noe, en individuell bevissthet (Holmen, 2018). Her er det imidlertid begrepet «subjektiv», slik Kierkegaard brukte det, jeg ser nærmere på. Men er dette i det hele tatt mulig? Hvordan kan «subjektivitet» vurderes «objektivt»? Er ikke det i utgangspunktet en selvmotsigelse? Kierkegaard påpeker selv at eksistens er noe som kun kan forstås subjektivt innenfor det levde livet og ikke tilnærmes objektivt utenfra (Stølen, 2022).

Kierkegaard gir oss ikke en avgrenset definisjon på sitt begrep «subjektivitet». Generelt er hans tekster og ideer komplekse og tidvis vanskelig å begripe. Siden det ikke har vært mulig å finne tidligere forskning der hans begrep om «subjektivitet» blir prøvd opp mot et empirisk materiale, har det vært nødvendig å søke å operasjonalisere dette begrepet (Grennes, 2022, s. 101ff). Det har jeg gjort ved å løfte frem ti markører ved hans «subjektivitet», som jeg har prøvd det

empiriske materialet opp mot. Valget av markører er mine, men jeg lener meg tungt på utvalgte Kierkegaard-tolkere, samt på hans egne tekster. I det følgende argumenterer jeg for at de er valide som operasjonalisert teori. De ti markørene er: 1. Eksistensialisme. 2. Du er ikke født med et selv, du skal bli et. 3. Å ikke bli et «das Man». 4. Fortvilelsen. 5. Valget. Angstens svimlende dyp. Å våge. 6. Inderlig og lidenskapelig til stede. Øyeblikket. 7. Dialektikken og tilegnelsen. Maieutikk. 8. Stadielæren, 9. Troen. 10. Kjærligheten.

Jeg ser så på tidligere Kierkegaard-forskning, berører religiøsitetens plass i det moderne Norge, samt tegner et riss av den historiske utviklingen av presterollen, med hensyn til deler av rollen som er relevant for problemstillingen i oppgaven.

2.2. Ti markører ved Kierkegaards konsept «subjektivitet»:

2.2.1. Eksistensialisme

Stølen, (2022), fremhever at Kierkegaard la større vekt på *subjektiv erfaring* enn på *sosiale eller historiske betingelser* for subjektivitet, og at det er derfor hans filosofi gjerne blir betegnet som *eksistensialistisk*. Vi kan altså ikke snakke om Kierkegaards beskrivelse av «det subjektive», uten også å favne teorier rundt «det eksistensielle». Uansett hvor lysende radikal og original Kierkegaard var; han var også preget av tiden han ble født inn i, og av arven fra tidligere eksistensialist-filosofier. Begrepene eksistens, eksistensielt og eksistensialistisk er ledet ut fra *eksistensialisme*, en retning innen filosofien som kjennetegnes ved at den er opptatt av en teoretisk og filosofisk behandling av sentrale vilkår for menneskets eksistens. Det inkluderer blant annet undersøkelser av begrepene frihet, angst, lidelse og erkjennelse av døden (Olseth, 2019). I vår tid blir begrepet *eksistensielt* brukt også til daglig, der det benyttes om livsforhold som preges av alvor og ekthet – det som virkelig betyr noe.

Allerede filosofen og kirkefaderen Augustin av Hippo (354-430), som igjen var inspirert av den greske oldtidsfilosofen Platon (428-347 f. Kr), var opptatt av eksistensfilosofiske tema. Også den franske filosofen Blaise Pascal (1623-1662) regnes som en forløper til eksistensialismen (Olset, 2021). Men det var i Europa utover siste halvdel av 1800-tallet det for alvor oppsto en retning innen filosofi og i levemåte preget av en intens jakt på *selve livet*, på at mennesket skulle sette sitt preg og fotavtrykk på det. *Eksistens, væren og mening* var her sentrale begreper. Den tyske filosofen Friedrich Nietzsche (1844-1900) var en sentral eksistens-

filosof, som ønsket å få mennesker til å se, føle og lytte til verden på helt nye måter. NTNU-professor Kjetil Steinsholt viser til Nietzsches store tanker om eget verk; han ville oppdra betydningsfulle og edle mennesker med mot til å sette seg selv på spill og bevege seg ut i det ukjente. «Lev farlig!» nøder han (Steinsholt, 2009, s 5-6). På 1900-tallet skapte den tyske filosofen Martin Heidegger (1889–1976) sin eksistensfilosofi, delvis inspirert av Kierkegaard og Nietzsche, samt Edmund Husserls (1859–1938) fenomenologi. Inspirert av blant annet Heidegger utviklet den franske filosofen Jean-Paul Sartre (1905-1980) sin egen eksistensialisme. Kierkegaard betegnes likevel som av de første som utarbeidet en gjennomført filosofi basert på vilkårene for menneskets konkrete eksistens, og kan dermed regnes som eksistensfilosofiens far (Olseth, 2021).

I sin innledning til Kierkegaards «Avsluttende uvitenskapelig etterskrift til ‘De Philosophiske Smuler’» (1846/1994), diskuterer den norske filosofen Arne Næss Kierkegaards bruk av begrepene *eksistens* og *eksistere*, og innser at ingen enkel formel kan gi nøkkelen til deres forståelse (1994, s 30). I form av pseudonymet Johannes Climacus sier Kierkegaard selv at å eksistere betyr «først og fremst å være enkelt» (1846/1994, s. 29). Han peker på at man lett tenker at det å eksistere – det er ingen ting, det er ingen kunst, vi eksisterer jo alle, mens derimot å tenke abstrakt, det er noe viktig. Men så repliserer han sylskarpt: «Men det i Sandhed at existere, altsaa med Bevidsthed at gennemtrænge sin Existens, paa eengang evigt ligesom langt ude over den og dog nærværende i den og dog i Vorden; det er sandelig vanskeligt» (Kierkegaard, 1846/1994, s. 29).

2.2.2. Du er ikke født med et selv, du skal bli et selv. Et virkelig selv.

Ja, vanskelig er det. For i Kierkegaards landskap kommer ikke *selvet* av seg selv. Som mennesker er vi absolutt og overhodet ikke forutbestemt til vår skjebne. Vi er ikke født med et selv, mener han, og når vi betrakter oss selv og vårt eget liv, kan vi heller ikke skylde på hverken arv, miljø eller samfunnet rundt oss. Vi er ansvarlige mennesker, som skal *bli* et selv. Og – dessverre for mennesket som gjerne søker komfort og fred – dette selvet er ikke konstant. Vi er hele tiden på vei. Hvis vi på et tidspunkt skulle oppleve at vi er kommet i mål – ja, da *er* vi dessverre ikke lenger dette selvet, dette subjektive selvet. Kierkegaard definerer hva «et selv» er: «Selvet er et Forhold, der forholder sig til sig selv, eller er det i Forholdet, at Forholdet forholder sig til sig selv; Selvet er ikke Forholdet, men at

Forholdet forholder sig til sig selv» (SKS 1849, 11.129). Og derav følger det *å bli et subjekt*. Kierkegaard mente at å bli et subjekt er å bli en eksistens som blir *virkelig* for seg selv, og dermed blir *virkelig* i livet:

Der virkelig betyr nærværende, både som intens oppmerksomhet overfor livet omkring en og som personlig nær-væren, en væren tett på seg selv som den man er [...] å bli subjektiv og tre i eksistens om å være i sitt ess, i det «ess» her ikke henviser til høyeste spillkort, men til den trumf i det personlig liv som man kan holde tett innpå kroppen, når man er i sin væren – «ess» kommer nemlig av latin «esse» = å være. Å være i sitt ess betyr derfor å være i sin væren – være seg selv, være subjekt og sann eksistens, som man bare kan være det når man forholder seg subjektivt engasjert til seg selv og sitt liv (Thielst, 1994, s. 223).

Subjektiviteten er selve sannheten, sier Kierkegaard (Thielst, 1994, s. 223), og mener den personlige sannheten ligger i det subjektive forholdet til selvet, ikke det objektive. Her er begrepet «identitet» sentralt. For når selvet forholder seg til seg selv, blir det virkelig, ved å oppleve seg som identisk med seg selv. Den som er identisk med seg selv, kjenner både seg selv og sin identitet, for de er det samme. En er den samme som den en er. En er identisk med seg selv (1994, s. 224).

Psykolog og forfatter Steinar Bjartveit og filosof og psykolog Kjetil Eikeset understreker *bevegelsen* som ligger i Kierkegaards forståelse av selvet:

«What Kierkegaard describes as being human, is pure motion, the faculty for contemplation, and for self-awareness» (Bjartveit & Eikeset, 2005, s. 282). Dette er individets eget ansvar: Å se inn i seg selv, å finne hvem en er, å eksistere i sannhet, å være det spesifikke individet en faktisk *er*, og ingen som helst andre.

Existence means to come forth, to stand out, to appear – to assume existence or character, to become real. Kierkegaard`s thesis is that man`s existence is entirely personal, and that it cannot be copied. [...] all choices are mine, and no theories or truths can make any difference (Bjartveit & Eikeset, 2005, s. 281).

Vi må bli personer som velger noe å tro på, noe å leve for og noe å stå opp for. Det krever mot. Men Kierkegaard forlanger det. For alternativet er så mye verre.

2.2.3. Å ikke bli et «das Man»

Som kontrast til å bli seg selv, å bli subjektiv, setter eksistensiell filosofer som Kierkegaard og Heidegger opp menneskets tendens til å bli et «man», der vi ikler seg et visst ytre, basert på et slags tenkt *objektivt gjennomsnitt* av det å være et menneske (Bjartveit & Eikeset, 2005, s. 289). Vi spiller roller og tar på oss

masker fordi det er ubehagelig å være nærværende og ekte og selv-identisk. I selvbedraget leker vi en væren som ikke er (Thielst, 1994, s. 224). Rollene gir oss en viss ytre normalitet, regelretthet og konformitet. Det er ikke *sant*, det selvet vi later som vi er, men det er behendig. Vi slipper å ta stilling, vi slipper å være tydelige. Prisen er et konstant ubehag. Prisen er permanent frykt for å bli avslørt.

Kierkegaard var motkulturell i sin samtid. 1800-tallet kan kalles optimistisk; vitenskap, industri og teknikk gjennomgikk enorme fremskritt. Men Kierkegaard steilet mot det han kalte «det betraktende 19de århundre», der «den objektive Retning er Veien og Sandheten» (1846/1994, s. 114). Han så med mistroiske øyne på såkalt verdenshistorisk viten, «da denne let bliver en Snare, en demoraliserende Æsthetisk Adspredelse for det vidende Subjekt» (1846/1994, s. 115). Det er også betegnende at han kaller sin etterskrift fra 1846, til boken «De Philosophiske Smuler», for et «Afslutende *Uvidenskabelig* Efterskrift» [min uthevning].

Kierkegaard does this to emphasize that this topic is subjective – as opposed to the cut and dried truths of objective science. Because the topic at hand is not really a topic – it is about what it means to exist as a person, as a subject in your own life (Bjartveit & Eikeset, 2005, s. 281).

I stedet handler livet – og den nødvendige filosofien om livet – om nettopp å *bli subjektiv*: «Videnskapen vil lære, at Veien er at blive objektiv, medens Christendommen lærer, at Veien er at blive subjektiv, i Sandhed at blive Subjekt». (Kierkegaard, 1846/1994, s. 113). Næss trekker i denne forbindelse frem at for mennesket er fristelsen etter å erstatte *det indre* med *noe ytre* stadig til stede. Til det ytre regner han ytelsen, betydningen, det man utretter ved en handling:

Man prøver å innbilde seg at storhet i det utvortes, stor ytelse og betydning, tyder på stor energi, alvor eller patos i handlingsvalget. Herav tendensen til å dømme egne og andres handlinger ut fra resultat. Denne bedømmelse er imidlertid etisk irrelevant og dermed irrelevant for det personlig liv (Kierkegaard, 1994, s. 17).

Bjartveit formulerer det slik, om Kierkegaard, i sin bok om Odyssevs: «Han var redd for at mennesket skulle passere gjennom livet som passasjer eller tilskuer til sitt eget liv. Nesten som om vi betrakter oss selv utenfra. Eller at vi lever livet uten å virkelig leve det» (Bjartveit, 2016, s. 23). Vi blir «Ingen», slik Odyssevs kaller seg i svaret til kyklopen etter sitt forlis (2016, s. 45). Vi er uten navn, uten identitet, uten mening, Når vi lever slik, blir vi de som ikke tar stilling. Vi blir, som Bjartveit og Eikeset trekker frem, (2005, s. 288-289), *de nøytrale*, de som aldri står for noe, som aldri bærer fakkelen, av bekvemmelighet, i frykt for å bli

upopulære. Vi blir de foraktede mennesker som middelalderforfatteren Dante ikke en gang slipper inn i sitt helvetes inferno, men som er dømt til å løpe bak, halse etter, smådjevelen med sitt meningsløse banner, for alltid (Dante Alighieri, 2017, s. 36). Ifølge Kierkegaard er altså menneskets oppgave og utfordring her i livet å våge å bli subjektiv. Men hva vil det da egentlig si? Her finnes ingen oppskrift. Hva det er å leve, hva det er å bli et subjekt, det må vi erfare selv. Det finnes ingen objektive sannheter om dette heller, kun subjektive (Bjartveit, 2016, s 24).

2.2.4. Fortvilelsen

Og det er da den *fortvilelsen* kommer. Når tomheten blir umulig å ignorere. Når vi ser at livet, reisverket vi har bygd så iherdig på, er spredt, falleferdig og skjørt. Når meningen om oss selv og tilværelsen og verden smuldrer bort og avsløres som løgn, og det vi trodde var selve innholdet i livet står frem som tom sminke. Fortvilelse dominerer da, fordi vi ikke finner en mening som virker ekte. Vi tror ikke på konstruksjonen vi bygger, og da er den per definisjon meningsløs. Dette er fortvilelsen som Kierkegaard beskriver, som i takt med selvinnviklingen blir sterkere og vondere for hver progressive fase. «Hvis du til stadighet snur kappen etter vinden, hvordan kan man da se ditt ansikt? Hvis du tilpasser deg glatt ethvert krav, hva er da din substans?» (Bjartveit, 2016, s. 144). Noen ganger fører en slik prosess til en livskrise. Et indre eller ytre metaforisk havari, et skipbrudd. Det kan innebære indre og ytre ydmykelse, tap av det som før holdt en oppe, det selvsagte. Kierkegaard skildrer fire forskjellige former for fortvilelser:

1. Uvitende fortvilelse. Her er man ennå ikke havnet i livskrisen. I hvert fall ikke bevisst. Man er fortvilet, men man har ennå ikke innsett det selv. Kierkegaard er spesielt opptatt av rollene man spiller, og som en identifiserer seg med – uten å være seg bevisst at det er nettopp det man gjør. Man er opptatt av å ha sitt eget på det tørre, å ikle seg rollene sine, gjerne til perfektion. Prinsippet er det samme, uansett om en prøver å være en Kim Kardashian eller en Nelson Mandela:

Åndløsheten kan si nøyaktig det samme som den rikeste ånd har sagt, men den sier det bare ikke i kraft av ånd. Som åndløs bestemt er mennesket blitt en talemaskin, og det er intet til hinder for at det likeså godt kan lære en filosofisk remse som en trosbekjennelse og et politisk resitativ utenat (Kierkegaard, 1844/2001, s. 88).

2. Fortvilet å være en annen enn seg selv. Dette er en mer bevisst form for fortvilelse. Her lar ikke ubehaget seg lenger holde nede. Man kjenner at noe ikke stemmer; man kjenner tomheten, en drømmer om å være noe annet og noen andre.

Kierkegaard nevner som eksempel her en ung mann som streber etter å være Cæsar, og som, når han ser at han ikke klarer dette, fortviler.

Det er i dybere forstand ikke det, der er ham det utålelige, at han ikke blev Cæsar, men dette selv, som ikke blev Cæsar, er ham det utålelige, eller endnu rigtigere: det, der er ham det utålelige, er, at han ikke kan blive af med sig selv (Kierkegaard, 1849/2011, s. 23).

Trenger da ikke mennesket noen å strekke seg etter? Kierkegaard vil mene at den en skal strekke seg etter, er seg selv (Bjartveit, 2016, s. 74).

3. Fortvilet å ikke ville være seg selv. Nå begynner det å bli alvor. På dette trinnet har en, i hvert fall på ett plan, gjennomskuet seg selv og sin egen, grunnleggende hulhet. En vet det, og det gjør vondt. I denne fortvilelsen kan ubehaget gli over i angst, fordi det blir farlig å se på seg selv, det egentlige selv. Derfor vil en, i denne fortvilelsen, fortvilet løpe unna, fortvilet unngå mennesker og budskap som trenger gjennom staffasjen og inn til der det gjør vondest. En forsøker å isolere kunnskapen en har tilegnet seg, om seg selv, og slik forblir denne kunnskapen uintegrert. Kierkegaard mener selvet her sitter bak en blinddør i bakgrunnen av sjelen og passer på seg selv. Og han mener at en person med en slik fortvilelse sjelden går i kirken, fordi hen synes de fleste prester ikke har en anelse om det de prater om. Eller fordi hen ikke tør å høre på, i frykt for at det som sies skal treffe litt for godt (Bjartveit, 2016, s. 76).

4. Fortvilet å være seg selv på trass. I denne fortvilelsen, som ifølge Kierkegaard er den sterkeste, spiller en ut en forvrengt utgave av seg selv. Utgangspunktet her er at en har sett seg selv, her har en vedkjent seg ens egen *grunnskade* (SKS 1849, 11.184). I sin forklaring tyr Kierkegaard til Paulus (Bibelen, 2011, 2.Kor. 12:7), men Paulus egenerklæring om egen «torn i kroppen» er ikke sterkt nok for Kierkegaard. Han taler malende om en *påle*: «Denne Pæl i Kjødet [...] nager saa dybt, at han ikke kan abstrahere fra den» (SKS 1849, 11.185). En blir ikke kvitt denne pålen, og en kan ikke lenger overse den eller forvise den. En klarer heller ikke å komme gjennom den, å bryte den. Her blir valgene destruktive og fulle av aggresjon, mot andre, men ikke minst mot en selv. En forstår ikke ennå at en må tape seg selv for å vinne seg selv. Eller: En innser det, muligens, men en er ennå ikke villig til å betale prisen ved å ta konsekvensen av denne innsikten (Bjartveit, 2016, s. 78). Kierkegaard vet at her står alt på spill. Hvis en forblir i denne tilstanden; hvis frykten for lidelsen, tapet, ydmykheten og smerten nå vinner, hardnes en. Smerte og fortvilelse kapsles inne. Da går en

under. Da er skipbruddet totalt (Bjartveit, 2016, s. 82). Kierkegaard spør, med Jesus: «Hva gagner det et menneske om det vinner hele verden, men taper sin sjel?» (Bibelen, 2011, Mark. 8: 36). Vi kommer her til et av hans aller sterkeste poeng: *Valget* er et viktig aspekt av menneskets subjektivitet. Fortvilelsen er et fortrinn, en mulighet til å komme videre som menneske. Kierkegaard foregriper her moderne positiv psykologi og lykkeforskning. Den amerikanske psykologen Martin Seligman understreker at positive og negative følelser ikke er motsatser. Disse følelsene eksisterer samtidig, og står ikke i et gjensidig utelukkende forhold (Seligmann 2009, s. 66). Kierkegaard kaller til og med fortvilelsen for «en kongevei til å finne seg selv, og til å vinne seg selv» (Bjartveit, 2016, s. 66). Hvis vi unnslipper fortvilelsen, så tilintetgjør vi også muligheten som ligger i den.

Kierkegaard representerer dermed en antitese til alle overfladiske lykkebudskap:

Saa fortvivl da, og Dit Letsind skal aldrig mere bringe Dig til at vandre som en ustadig Aand, som et Gjenfærd mellem Ruinerne af en Verden, der dog er tabt for Dig; fortvivl, og Din Aand skal aldrig mere sukke i Tungesind, thi Verden skal atter blive Dig skjøn og glædelig, [...] Din Aand skal frigjort svinge sig op i Frihedens Verden (SKS, 1843, 3. 210).

2.2.5. Valget. Angstens svimlende dyp. Å våge

Å *velge* er altså essensielt for mennesket, ifølge Kierkegaard. Hvis vi tør. «Dersom noget i Verden kan lære et Menneske at vove [...] der lærer at vove Alt for Intet, at vove Alt, deriblant ogsaa at forsage verdenshistorisk Smigrerie, for at blive til Intet» (Kierkegaard 1846/ 1994, s. 126) Han fortsetter: «Et dristigt Vovestykke er ikke et høittravende Ord [...], men et møisommelig Arbeide [...] en stille Indvielse, [...] man sætter Alt inn. Vov derfor [...] vov at blive slet Intet!».

Og det er blant annet her «de 70 000 favners dyp», som Kierkegaard kommer tilbake til en rekke ganger i sitt forfatterskap, kommer inn. Filosofen mener at vi i valgets kval står på et klippeframspring der vi skuer ned på et svimlende dyp (1844/2001). Svimmelheten vi føler, er valgets svimmelhet. Uroen vi føler, det er angsten. Og det er friheten vi har, som fører til denne svimmelheten. For våre muligheter, våre valg, de har en risiko. Det er nettopp derfor de er så vanskelige å ta. Det er derfor vi er engstelige foran valget, ja endog vettskremte. Kierkegaard snakker ikke om den diagnostiserte angsten, den psykiske lidelsen kalt angst. Han snakker heller ikke om frykten, for den har et objekt. Angstens objekt er derimot *intet*. Han forklarer forskjellen på *angst* og *sorg*: «Angst er nemlig en Reflexion

og er forsaavidt væsentlig forskjellig fra Sorg. Angst er det Organ, hvorved Subjectet tilegner sig Sorgen og assimilerer sig den. Angst er den Bevægelses Kraft, ved hvilken Sorgen borer sig ind i Eens Hjerte» (SKS 1843, 2.153).

Den som Kierkegaardsk velger, er derfor per definisjon et *subjekt*, ikke et *objekt*:

Den avgjørende forskjell mellom den personlige og den upersonlige ligger i at den personlige har «valgt» å velge – fremfor passivitet, konformitetens selvpoppivelse, «indifferens» [...] Valget selv er avgjørende for personlighetens innhold; ved valget synker den ned i det valgte, og når den ikke velger, visner den hen i tæring. (Kierkegaard, 1846/1994, s.16).

Et slikt valg er ikke tatt en gang for alle. Nye, intense valg må tas, igjen og igjen, for å minske faren for å leve livet i det Kierkegaard kaller «den stille fortapelse» (1846/1994, s. 16). Det er når vi unndrar oss valget at vi skusler bort arvegodset. Derfor mener han at vi kan være *glade* på de 70 000 favners dyp (1846/1994, s. 120). Det kommer ikke så mye an på å velge *det riktige*: «som på den energi, det alvor og den patos hvorved man velger. Gjennom det forkynner personligheten seg i sin indre uendelighet, og derved konsolideres personligheten» (Kierkegaard, 1994, s.16). Begrepet *Den indre uendeligheten* peker ikke på faktorer som behov, arv, miljø, alder, geografi, status, intelligens eller annet som en som individ ikke så lett selv kan påvirke. Det er noe dypt personlig, for valget kan ikke andre gjøre for en. Og disse valgene, avgjørelsene, beslutningene, «i inderlighet», kan ikke gjøres automatisk ut fra noe etablert, en norm, et bud, et en gang for alle etablert saksforhold, som noe «man» gjør. De må gjøres ut fra nettopp en opphevelse av det etablerte, eller slik Næss siterer Kierkegaard: «Negativitetens sår må holdes åpent» (1846/1994, s. 28). Næss fortsetter: I valgsituasjonen nytter det ikke å spørre: Hva slags situasjon er jeg i, hva slags menneske er jeg, hva slags normer er jeg da forpliktet av? Det allmenne strekker ikke til. Den enkelte står i ytterste isolasjon og kan slett ikke tenke seg frem til noe valg, hvis det fordres at valget skal være personlig. Den enkelte har intet å klamre seg til som allerede er etablert. Det er altså gjennom valgene vi blir til som personlighet (Kierkegaard, 1994, s. 17 og s. 29). Men hvordan i all verden skal vi så klare dette? Ved *viljens energi*, mener Kierkegaard (1846/1994, s. 116). Bjartveit og Eikeset følger opp:

Personal convictions must be based on personal choices related to one`s own existence, and the only path available is the inner. This entails much more than simply acting out roles – because at least then, we are aware of what we are doing, and any disparity is evident. The only way to exist in truth is to make your own choices about your own existence (Bjartveit & Eikeset, 2005, s. 281).

Eksistens. Sannhet. Frihet. Vi begynner å nærme oss andre kjernekomponenter i Kierkegaards subjektivitet: *Inderlighet* og *lidenskap*: «Men Friheden, det er den vidunderlige Lampe; naar Mennsekete gnider den med ethisk Lidenskab: saa bliver Gud til for ham (Kierkegaard, 1846/1994, s. 118).

2.2.6. Inderlig og lidenskapelig til stede. Øyeblikket.

Kierkegaard skyr det «betraktende», det «rolige», «upersonlige», «uinteresserte» (1846/1994, s. 14). Som motsats og ideal kommer han stadig tilbake til begreper som «inderlighed», «entusiasme» og «lidenskabelig», som her:

Med et gik det op for ham, hvad det er, der gør et menneske til noe vidunderligt og forbilledligt, uanset om man selv stødes bort i foragt: *lidenskap* – den ild, der brænder i en sjæl og får personen til at træde i karakter og sætte den værdi, der gjør en uhyre forskel» (Thielst, 1999, s. 35).

«Inderlighedens Høieste i et eksisterende subjekt er Lidenskab», sier han et annet sted (1846/1994, s. 135), og følger opp: «Lidenskab er netop Subjektivitetens høieste» Så her ligger listen. Her er det han ønsker for mennesket:

Den objektive uvisshet, fastholdt i den [...] lidenskabelige inderlighets tilegnelse, er sannheten [...] Det avgjørende [...] er ikke det private [...] individuelle, men lidenskapen, som flytter gjerdestolper – som rykker et menneske fra usikkerhet eller fortvilelse til livsfylde og utadvent handlekraft. Den lidenskapelige inderlighet er subjektiviteten praktiske uttrykk (Thielst 1994, s. 225).

Kierkegaard blir ikke trett av å understreke at den eksistensielle patos og lidenskapen – to sider av samme sak – er selve krumtappen når en snakker om at subjektiviteten er virkeligheten og subjektiviteten er sannheten (Thielst, 1994, s. 231). Han understreker at denne lidenskapen, denne uendeligheten, den *eies* ikke, og den vinnes heller ikke en gang for alle. Flere hundre ganger i skriftene sine kommer han tilbake til «øyeblikket»: «Øyeblikket er det tvetydige i hvilket tiden og evigheten berører hverandre» (Kierkegaard, 1844/ 2001, s. 82). Ikke sjelden kobles «øyeblikket» med nettopp begrepene *lidenskap* eller *inderlighet*: «Kun momentviis kan det enkelte Individ eksisterende være i en Eenhed af Uendelighet og Endelighed, der er udover det at existere. Dette Moment er Lidenskabens Øieblik» (Kierkegaard, 1994, s.134).

2.2.7. Dialektikken, tilegnelsen. Maieutikk.

Kierkegaard skrev sin egen vitenskapelige avhandling om Sokrates, henviste stadig til Sokrates og var inspirert av hans dialektikk. Dialektikk er en metode

som gjennom samtale, spørsmål og svar, bevis og motbevis, argument og motargument, søker å bestemme begrepenes innhold eller, eventuelt, trengte inn i et problem. Den *sokratiske* dialektikk hadde til hensikt å vise det utilstrekkelige i de alminnelige meninger (Tranøy, 2022). Sokrates fremstår som den ideelle modell på en eksistensiell tenker: «Sann filosofi er ikke å ha alle svarene, men å kunne og våge å stille alle spørsmålene» (Thielst, 1994, s. 227). Noen steder er det lett å se forbindelseslinjene mellom Kierkegaardsk subjektivitet og Sokrates:

Når Sokrates forkunnar, att bara resultatet av ett filosofiskt tänkande har värde och att de åsikter som är gångbara i samhällets så kallat tongivande kretsar ingen sannhet har [...] uttrycker han et kärnpunkt i Platons tankevärld. Han såg filosofien som i första hand en individuell angelägenhet, en intellektuell frälsningsväg. Det enda som bör betyda något för dig är vad *du* har förstått, inte vad mer eller mindre mäktiga auktoriteter vill att du skall tro. Du skal våga tänka, våga ta konsekvenserna av vad du själv har tänkt. Endast då kan du förverkliga dig själv och bli fri (Hastrup & Hedenius, 1977, s. 172).

Kierkegaard mener menneskelig utvikling skjer dialektisk, og at mennesket er et møtepunkt mellom de tingene en er og som ikke kan forandres, og de tingene en har mulighet for å bli. Mennesket lever altså i spenningen mellom det endelige og det uendelige, mellom det nødvendige og det mulige. I dette ligger mulighetene, lengslene og håpene (Bjartveit, 2016, s. 98, 207-208). Kierkegaard hevder at når vi velger, er vi en syntese av hva som er nødvendig og hva som er mulig (Bjartveit & Eikeset, 2005, s. 301). I dette kraftspennet, mellom det vi må akseptere og det vi kan håpe, mener han at vi finner vår subjektivitet, vårt selv.

Du fortviler hvis du kun aksepterer alt slik det er, og du fortviler hvis du tror at du kan skape deg selv uten noen begrensninger. I dialektikken, i dirringen, mellom disse to ytterpunktene ligger det selvet som strever mot sitt mål (Bjartveit, 2016, s.99).

Næss understreker at «den subjektive tenker» ikke bare (ureflektert) tenker på noe og reflekterer *over* det, men han er seg også sitt eget forhold bevisst til det han tenker over. Herav Kierkegaards uttrykk om «dobbelrefleksjon» (1994, s. 19-20). Næss påpeker også at selve *tilegnelsen*, *tilegnelsesprosessen* er vesentlig for Kierkegaard (1994, s 24). Kierkegaard sier «...det vesentlige ved Erkjendelsen netop er Tilegnelsen» (1846/1994, s. 77), og vektlegger selv «Veien» og «Vorden» mer enn «Resultatet» (1846/1994, s. 73). Han viderefører Sokrates tanker om maieutikk (1846/1994, s. 77), der fødselshjelperen ikke skal gi svar, men være jordmor for andres frigjøring, utvikling og evne til selv å velge (1994, s.

25-26). Altså hele tiden i bevegelse. Som Nietzsche formulerte det på tittelbladet på sitt siste, originale verk, «Ecce Homo»: «Wie man wird, was man ist». Kierkegaard utarbeidet på sin side, over tid, sin *stadielære*.

2.2.8. Stadielæren

I stadielæren beskriver Kierkegaard menneskets vei fra det overfladiske, simple «spissborgernivået» til det mer fullendte «religiøse», som finner sted gjennom definerte stadier, med mellomstadier. Anger, smerte, lengsel og angst er sentrale drivkrefter. *Spissborgeren* reflekterer ikke, er ytrestyrt og tankeløs, søvngjengeraktig og kan ifølge Kierkegaard «knappt bestemmes som menneske» (Thielst, 1994, s. 226). Spissborgertilstanden har jeg beskrevet før, i teorikapitlet. I boken «Odyssevs» omtaler Bjartveit guden Protevs, guden som uavlatelig skifter form:

Sier du at en person er «protean», så er han tilpasningsdyktig, men også omskiftelig. Rett og slett litt vanskelig å få tak på. Halvt kameleon og halvt værhane. Det er solide egenskaper for å slippe unna. De duger godt for overlevelse i en tøff og lunefull verden. Men kanskje er de ikke fullt så bra hvis du skal våge å være subjektiv (Bjartveit, 2016, s. 32).

*Estetiker*en representerer neste nivå. Estetikerer flykter fra verden og seg selv gjennom spennende opplevelser, stimulerende sanseinntrykk og muntert forbruk. Estetikerer reflekterer nok, betrakter, og kan analysere en situasjon sylskarpt, men gjør ikke noe med det. Han forblir på uforpliktende avstand. Estetikerer bakker ut av valget, og får andre til å bekrefte seg, så han slipper å gjøre det selv (Bjartveit & Eikeset, s. 291-293). *Ironiker*en, som for Kierkegaard representerer overgangstilstand mellom estetikerer og det neste, høyverdige nivået, kan ikke la være med å spekulere over seg selv og livet. Men når han åpner munnen og formulerer seg, kan han bare gjøre det gjennom ironiske tilnærmelser (Thielst, 1994, s. 227). Det sentrale ved ironikerer er likevel at han faktisk *søker*, både seg selv og meningen med tilværelsen. Derfra skal og må han, mener Kierkegaard, ta spranget inn i det *etiske* nivå. Her er subjektivitet for alvor og uten forbehold sannheten (Thielst, 1994, s. 227). Vi har før sett hvor viktig *valget* er for konseptet om subjektivitet. Han er nådeløs overfor den som er kommet så langt i sin utvikling at han *ser* det etiske, men likevel velger ikke å leve etter det: «...thi den, som lever æsthetisk, vælger ikke, og den som, efterat det Ethiske har viist sig for ham, vælger det Æsthetiske, han lever ikke æsthetisk, thi han synder, [...] om hans Liv end maa betegnes som uethisk.» (1843, 3.165). Valget står ikke mellom *godt og ondt*, men om mennesket velger noe som har betydning for seg, understreker Kierkegaard.

Humoristen, som representerer overgangstilstanden mellom estetikernivået og det ideelle, *religiøse* nivå, forsøker:

...å få sitt liv og sin person til å romme mer enn den etiske virkelighet umiddelbart byr på. Derfor er han ikke ubetinget lykkelig og avklart, og humorens munterhet blir hans måte å erkjenne og fastholde sin eksistensielle brist og likevel holde den litt på avstand (Thielst, 1994, s. 227-228).

Kierkegaard mener humoristen med sine «to skritt frem og ett tilbake», nærmer seg den eksistensen som bare kan nås gjennom enda et sprang: «en lidenskap ser bort fra sikkerhetsnettet og kaster seg ut på de 70 000 favner vann» (Thielst 1994, s 228). *Religiøsitetens* nivå deler Kierkegaard i sitt «A» og «B», der bare «B» i avgjort forstand kan regnes som religiøsitet. «A» er den stille og litt naive tro, den skjulte inderlighets religiøsitet (Thielst, 1994, s. 229). Her er et visst vaneforhold til tro, bønn, selvforsakelse og gudstjeneste, og ofte en sterk skyldbevissthet. Men en er her likevel et hav unna det passive trosforholds vanereligiøsitet – som er en spissborgermentalitet. «B» tar imidlertid et par avgjørende skritt videre. Her er en dobbeltbevegelse, en «uendelig tvil og vegring», «og i neste øyeblikk en nullstilling av all bekymring og en troens lidenskap som feier alt smålig og gledesløst av bordet. [...] Mens religiøsitetens A ennå jager etter frelsen, har B nærmest tatt forskudd på den» (Thielst, 1994, s. 230). Det modne religiøse livsstadiet preges av

refleksjonen og den innsikt i trosforholdets svimlende paradoks hvor det absurde holder på å sprenges en i tusen biter. Dernest i kraft av den frisatte lidenskap, som med ett opphever forstandens logiske forbehold og lar troen bli så meget desto mer ren og intens (Thielst, 1994, s. 230).

Mennesket har her vært lenger nede i prøvelsens svarte hull. Men, kanskje nettopp derfor, feier troens lidenskap nå alt smålig og gledesløst av bordet. Man er nå fri og forsonet, og troen er blitt salig (Thielst, 1994, s. 230).

Alder er ikke uten betydning. Årene som går *kan* gi mennesket flere muligheter til å velge større intensitet, lidenskap og frihet, til å bli et selv og utvikle større subjektivitet, men behøver ikke nødvendigvis gjøre det:

Jo længere Livet gaaer hen, og den Existerende ved sin Gjerning væves ind i Tilværelsen, desto vanskeligere er det at adskille det Ethiske fra det Udvortes, [...] at det Udvortes er det Indvortes, det Indvortes det Udvortes, det Eene aldeles commensurabelt for det Andet (Kierkegaard, 1846/1994, s. 118).

Det er nettopp dette som er Kierkegaards poeng: Vi har hele tiden valget.

2.2.9. Troen

Selv om tankene til de to eksistensfilosofene Nietzsche og Kierkegaard har mange fellespunkter, ender de opp i hver sin ende av skalaen når det gjelder tro og livssyn: Der Nietzsche ender opp med å erklære Guds død, beholder Kierkegaard sin dype kristentro. Han mener endog at kristentroen er «Subjektivitetens høieste Lidenskab» (1846/1994, s. 114). Kierkegaard stiller to betingelser for å kunne kalle seg kristen: En må tro at i hvert fall en del av innholdet i Bibelen er faktisk sant. Og en må ha et inderlig forhold til dette innholdet. Den siste av de to betingelsene aksentueres, men den første blir likevel ikke eliminert (1846/1994, s. 15). Hans ord om å bli subjektiv, å leve inderlig og lidenskapelig, handler for ham konkret om å komme til det religiøse livsstadiet, å bli kristen (1846/1994, s. 19).

Tro er netop Modsigelsen mellem Inderlighedens uendelige Lidenskab og den objektive Uvished. Kan jeg objektivt gribe Gud, saa troer jeg ikke, men netop fordi jeg ikke kan det, derfor maa jeg troe; og vil jeg bevare mig i Troen, maa jeg bestandig passe paa, at jeg fastholder den objektive Uvished, at jeg i den objektive Uvished er «paa de 70 000 Favne Vand», og dog troer [...] Uden Risiko ingen Tro (Kierkegaard 1846/1994, s. 139).

Han setter likevel et stort spørsmålstegn ved om en *ofte* vil finne denne formen for tro i de kristne menighetene «...agt blot paa Præsternes Tale om, hvor sjeldent den findes i den troende Menighed [...] hvor sjelden den maaskee fandtes mellem Præsterne!» (1846/1994, s. 114). Han stiller også radikale spørsmål: Hva er sannest: En kristen som ber i usannhet til sin Gud, eller en person tilhørende en annen religion som ber i sannhet til sin «Afgud»? (1846/1994, s. 137).

2.2.10. Kjærligheten

I 1847 utga Kierkegaard en avhandling om kjærlighetens gjerninger, med undertittel «nogle Christelige overveielser i Talers form.» Dette verket tar for seg den kristne kjærlighet med utgangspunkt i Det nye testamentet, og dens kjennetegn i egenskap av de gjerninger den viser seg gjennom (Bostad, 2012, s. 18). Innholdet i kjærlighetsbegrepet vi her møter, er ikke ubetinget det vi vanligvis forbinder med ordet kjærlighet, men ifølge Kierkegaard tvert imot noe som for de fleste mennesker lyder meningsløst og motsigende:

Den blot menneskelig betragtning opfatter Kjerlighed enten blot reent umiddelbart som Drift (elskov), Tilbøielighed (venskap), som følelse og tilbøielighed [...] eller som Noget, der skal ettertrages og erhverves, fordi Forstanden indseer, at det å være elsket og avholdt, liksom det a have Mennesker,

man elsker og holder af, er et jordisk Gode. Alt dette beskæftiger Christendommen sig egentligen ikke med (1847, referert av Bostad, 2102, s. 18). Kierkegaard er likevel ingen forkjemper for en lidenskapsløs kjærlighet. Kjærligheten kan være en lidenskapelig følelse så lenge den først har erfart gudsforholdet, dvs. plikten eller loven som sier «du skal elske». Han mente endog at «Elskov er en subjektivitetens bestemmelse». Likevel var han sørgelig rask til å konkludere: «dog er Elskende så sjeldne» (Kierkegaard, 1846/1994, s 113). Man skal elske sin neste, både sin elskede, sine venner og sine fiender. Poenget hans er at en skal elske dem på et «høiere» plan enn det umiddelbare; en skal elske nesten i sin fiende og i alle de en møter. Kjærligheten for den enkelte skal utvides til kjærligheten for nesten. «[S]aa er Opgaven ikke: at finde den elskelige Gjenstand; men Opgaven er: at finde den nu engang givne eller valgte gjenstand – elskelig, og at kunne vedblive at finde ham elskelig». (1847, gjengitt av Bostad, 2012, s. 21). Nestekjærlighetens gjerninger er *praktiseringen av barmhjertighet i verden*. Det er på gjerningene at kjærligheten skal kjennes og erfares. Sann kjærlighet bærer frukter, og den skal vise seg i form av kjærlige handlinger, omtensksomhet og mildhet for dem en møter på sin vei. I ekte kjærlighet kjennes ikke plikten så tung; den blir en naturlig del av det enkelte menneskes vesen, ifølge Kierkegaard.

Jeg har nå redegjort for sentraliteten ved de ti valgte markørene ved Kierkegaards «subjektivitet». I det det følgende ser jeg på tidligere forskning jeg finner relevant i forhold til oppgavens tema, empiriske materiale, problemstilling og hypoteser.

2.3. Tidligere forskning

2.3.1. Kierkegaards subjektivitet, sett opp mot presterollen

Etter omfattende søk i diverse databaser, kontakt med relevante forskningsmiljø og fagteologer samt hjelp fra BIs bibliotekarer, har jeg ikke vært i stand til å finne studier som likner temaet for denne oppgaven; studier som i et empirisk materiale undersøker eventuelle funn av Kierkegaardsk subjektivitet. Det betyr ikke at ikke slik forskning finnes; det betyr at jeg ikke har vært i stand til å finne det.

2.3.2. Det religiøses plass i Norge

Siden hele mitt empiriske materiale befinner seg i rammen av religion, nærmere bestemt Den norske kirke, (heretter DNK), finner jeg det verdt å nevne at religionssosiologen Pål Repstad redegjør for hvordan religionens rolle stadig

svekkes i Norge (2020, s. 26-45). Der rundt 95 prosent av befolkningen i 1970 var medlem av DNK (Repstad, 2020, s. 35), er prosentandelen sunket til 65 prosent ved utgangen av 2021 (DNK, 2023). Han slår fast at sekulariseringen varierer sosialt og geografisk, og at religion i økende grad sees på som noe privat. Repstad peker også på at samfunnet kan sees på som mindre tradisjonsbundet enn før, og at individualisme har fått større rom (2022, s. 121). Det går an å argumentere for at samfunnet her, selv om det altså har beveget seg mot mindre kirkelighet, kan ha utviklet seg i retning av noe Kierkegaard ville kunne kalt en økt subjektivitet hos individene: For, som vi har sett, å gjøre som «alle andre», å gjøre «det allmenne», strekker ikke til når en skal gjøre et personlig valg (Kierkegaard, 1994, s. 29).

2.3.3. Presterollen

I sin artikkel «*Trøste og bære – presterollen i endring*» (2006) gjennomgår rektor ved det teologiske menighetsfakultet Vidar L. Haanes den historiske utviklingen i presterollen i Norge, fra «*hyrde- og læreembetet til trøste- og bæreembetet*». Noen av trekkene ved utviklingen av formidlede idealer for presterollen gir gjenklang av Kierkegaardsk subjektivitet – og det en kan kalle motsatser til dette. Etter 1814 var presterollen først og fremst knyttet til å være kongens embetsmann. Haanes viser hvordan den innflytelsesrike teologen Gisle Johnson allerede i siste halvdel av 1800-tallet hadde et moderne pastoralt ideal, nemlig vektleggingen av den kristelige *personlighet*. Prestens *ytre* embetsautoritet var ikke lenger tilstrekkelig (Haanes, 2006, s. 71). Hovedlærer ved Det praktisk teologiske seminar fra 1880-årene til 1902, Gustav Jensen, fikk innflytelse gjennom sin vektlegging av presten som *hyrde*, som ifølge Jensen ytrer seg i en fars omsorg for sine barn. (Haanes, 2006, s. 71). På 1930-tallet kom en reaksjon på dette idealet, der biskop og praktikumrektor Johannes Smemo førte de teologiske kandidatene inn i det han kalte *prekenkirken*, der presten helst skulle være «usynlig, slik at Ordet får lyde alene» (2005, s.75). Tidligere rektor ved Det praktisk-teologiske seminar ved Universitetet i Oslo, Stephan Tschudi, anførte så, i 1945:

Presten er menighetens tjener, han skal være villig til å gi avkall på alle sine private ønsker og meninger. Presten er ikke noe i seg selv, har ikke noe å rose seg av. han er hyrde for en hjord som er blitt ham betrodd, et ledd i en lang rekke av viede tjenere hvor de enkelte snart blir glemt (Referert av Haanes, 2006, s 77).

Tidligere biskop Ola Steinholt fremhevet i 1980 den troverdige og oppriktige prest som den «sanne» prest:

Han må derfor ikke gi inntrykk av å være ulastelig, uten feil og lyte. Han må våge å være det han er: Et vanlig menneske med alt hva det innebærer av skrøpeligheter og feil, men også med vanlige menneskers behov og interesser (Referert av Haanes, 2005, s.77).

Vi ser en utvikling fra embetsmann til hyrde, fra det mer objektive «Ordet», via å ikke være noe «i seg selv», til «Den sanne prest» og «å våge å være det han er».

Vi har sett at Norge sekulariseres. Religionspsykolog Valerie de Marinis mener sekularisering av samfunnet kan bety et tap av meningsdannende strukturer (2008) og argumenterer for at behovet for *eksistensielt orienterte profesjoner* kan være mer kritisk viktig enn noensinne. VID-forskerne Åsta M. Olafsson, Hans Stifoss-Hanssen og Anne Austad har studert norske diakoners praksis som tilgjengelige eksistensielle samtalepartnere for eldre mennesker, og mener den representerer en «...counterculture to society and healthcare, where time is short, older people may feel downgraded, and existential and religious literacy is limited. Thus, we posit that the deacon profession has a distinct societal contribution» (2022, s.21).

Forskerne mener dette kan overføres til andre kirkelige profesjoner (2022, s.35). I sin bok «Løsningsfokusert sjelesorg» påpeker Gry Espedal (2015) at en prest ikke er terapeut, og skal ikke diagnostisere. En prest er en fødselshjelper, påpeker hun, og tangerer her Kierkegaards tanker om maieutikk (1994, s 19-20, 25-27).

I 2008 fikk boken «Jeg er jo ikke Jesus heller!» oppmerksomhet i media.

Arbeidsmiljøforskerne Inger H. Nordeide, Anders Skogstad og Ståle Einarsen undersøkte arbeidsmiljøet og arbeidssituasjonen til 780 norske prester.

Konklusjonen var at prestene opplevde sitt arbeid som meningsfylt, men svært belastende, og at de hadde høy risiko for over tid å utvikle symptomer på utbrenthet. Forskerne utarbeidet på grunnlag av sitt materiale anbefalinger om tiltak for å bøte på situasjonen, både på individnivå og systemnivå, ikke minst i forhold til en utflytende arbeidstid. I 2016 fikk prestene regulert arbeidstiden sin, fra å ha en definert fri og uavhengig stilling etter Arbeidsmiljøloven (nåværende § 10-12), og dermed i praksis ha utflytende og grenseløs arbeidstid, til en i dag regulert særavtale om arbeidstid og fritid (Presteforeningen, 2023).

Oversiktsartikkelen «Person og prestatjeneste. Persondimensjonens betydning for prestens profesjonsutøvelse», av teologene Tone S. Kaufmann, Kirsten D. Felter og Marianne Gaarden (2016), bygger på en rekke empiriske forskningsprosjekter

som de siste tiårene er blitt gjennomført og publisert om prester og presterollen i norsk og nordisk kontekst. Her påpeker forskerne at forståelsen av presterollen og prestatjenesten, samt prestearbeidets organisering og innhold, har gjennomgått store endringer i løpet av de siste 25 årene (2016, s.45). De finner at presten *som person* spiller en avgjørende rolle for prestatjenesten, og at prester opplever en nær sammenheng mellom eget, personlig liv og prestatjenesten, inkludert eget åndelig liv og relasjon til Gud. Tatt i betraktning at prester skal adressere de store spørsmålene om tro og liv, påpeker forskerne at det kan oppleves som utfordrende å utføre prestatjenesten når individene selv rammes av sorg, krise eller kjenner på dyp tvil (2016, s. 48). Forskerne har funnet at prestens person og funksjon ikke kan atskilles, og at dette er et vilkår som er integrert både i menighetens forventninger til presten og i prestens forventninger til seg selv. De mener den sterke vektleggingen av persondimensjonen kan tolkes som uttrykk for etterspørsel etter autentisitet, og siterer den kanadiske filosofen Charles Taylor (2002) som mener dette kjennetegner senmoderne samfunn. Ifølge Taylor er det et grunnleggende vilkår i moderniteten at individet ikke lenger er i stand til å henvise til ytre autoriteter som begrunnelse for sine handlinger, men må forankre dem i egen overbevisning (Referert av Kaufmann, Felter & Gaarden 2016, s. 50).

3. Problemstilling, hypoteser og underhypoteser

I denne oppgaven har jeg valgt å ta utgangspunkt i følgende problemstilling:

Fremmer det å være menighetsprest i Den norske kirke Kierkegaardsk subjektivitet hos dette individet?

Av dette avledes min hovedhypotese:

H: *Å være menighetsprest i Den norske kirke fremmer Kierkegaardsk subjektivitet hos dette individet.*

Kierkegaard peker på at i livets ytterpunkt blir våre masker og våre roller tatt fra oss. Han mener at både forelskelse, å gifte seg, døden og bevissthet om døden kaller frem subjektiviteten. For hvordan er man «objektivt sett» forelsket, hvordan går man inn i kjærligheten som en «objektivt elskende»?

...mye kan man vite om døden, om måter å dø på [...] om forestillinger om evig liv osv., men alt dette er i grunnen helt uvesentlig så lenge jeg ikke forholder meg eksistensielt til min egen død, min egen dødelighet og evne til å si farvel til livet [...] for da dødens uvisshet er i ethvert øyeblikk, er denne uvissheten bare til å overvinne ved at jeg i ethvert øyeblikk overvinner den (Thielst, 1994, s 224-225).

En betydelig del av en menighetsprests arbeidshverdag består av de kirkelige handlingene dåp, vigsler og gravferder og forberedelser til disse. Mens den katolske kirke har syv sakramenter; dåp, konfirmasjon, ekteskap, nattverd, skriftemål, prestevielse og sykesalving, har den lutherske kirken bare to; dåp og nattverd. Konfirmasjon, ekteskapsinngåelser og begravelser regnes i DNK som kirkelige handlinger, og har signifikant betydning. I 2021 ble 27 073 mennesker døpt i DNK. 4851 kirkelige vigsler ble utført, mens 35 229 kirkelige gravferder fant sted (DNK, 2023). Jeg har i denne oppgaven valgt å la være å spørre om konfirmasjon. Jeg har gjort dette fordi 1) jeg oppfatter at dåp, vigsler og gravferder i utgangspunktet representerer mer eksistensielle livsfaser enn konfirmasjon, og dermed har et større potensiale for Kierkegaardsk intensitet, og 2) for å avgrense denne oppgaven noe. Dette leder frem til min underhypotese 1: **UH1: Nærkontakt med nytt liv, ekteskapsinngåelser og død fremmer Kierkegaardsk subjektivitet hos menighetsprester i Den norske kirke.**

En signifikant del av prestegjerningen er sjelesorgssamtaler. Institutt for Sjelesorg kaller sjelesorgssamtaler for «samtaler med fokus på åndelig og eksistensiell omsorg» (Modum Bad, 2023). Prost Marit Bunkholt definerer sjelesorg slik: «Sjelesorg er en samtale om eksistensielle tema som et (eller flere) menneske(r) ber om eller inviteres til i fortrolighet med en profesjonell annen, i noe som kan forstås som en kirkelig kontekst» (2007, s. 186). Den gamle kirkeloven, opphevet i 2020, nevner spesifikt «legemlig og åndelig nød avhjulpet» (1996, §9). Omfanget av sjelesorg vil variere. Noen sjelesorgssamtaler vil være avtalt, andre vil skje spontant. En studie fra 2015 viste at samtlige kirkelige ansatte i undersøkelsen hadde en vid sjelesorgforståelse og mente at sjelesorg kan skje blant annet ved en samtale på butikken, i forbindelse med hjemmebesøk, ved trosbekreftende arbeid blant demente eller ved forkynnelse med sjelesørgerisk innhold (Vegge, 2015, s. 2). Men det er ikke bare i sjelesorgens rom at prester vil kunne møte andre menneskers smerte, angst og tap. DNKs prester er omfattet av avtale om å bistå norsk politi med å varsle pårørende når noen dør brått og uventet, og inngår i egen vaktordning for å gå med dødsbudskap. Kirkelige ansatte er også med i støttearbeid og kommunale kriseteam ved ulykker og katastrofer. I tillegg vil kirken kunne bidra med ritualer som lystenning, minnestunder, åpne kirker og lignende (DNK, 2023). Lystenningsskikker i DNK er relativt nye, men i de senere årene i stadig vekst: Sosiologiprofessor Olaf Aagedal peker på at

mediedekningen ved kong Olav og prinsesse Dianas død var med på å øke spredningen og omfanget av lysttenningspraksiser i Norge, og at lysttenning er blitt et sorgritual som går på tvers av kulturelle og religiøse skiller (Aagedal, 2010, s. 166, 176-178). I alle disse situasjonene, som kan komme brått på, vil prester kunne møte mennesker i sjokk, krise og sorg, og vil måtte være tilgjengelig for samtale, fellesskap og støtte. Også i DNK foregår salving av syke mennesker. Dette vil som oftest gjelde alvorlig syke eller døende, men brukes også overfor mennesker i andre vanskelige situasjoner. Salvingen vil skje sammen med bønn for den syke (DNK, 2023). Hele dette bildet leder til underhypotese 2: **UH2: Nærkontakt med menneskers angst, smerte og lidelse fremmer Kierkegaardsk subjektivitet hos menighetsprester i Den norske kirke.**

Selv om Kierkegaards filosofi i dag har gjennomslag langt utover en kristen kontekst, ser jeg det, i en oppgave som dette, som unaturlig ikke å undersøke om selve kristentroen også kan være medvirkende til en eventuell Kierkegaardsk subjektivitet. Kierkegaard er, som vi har sett, spesifikt opptatt av kristentroen, og mener kristendommen er essensiell i utviklingen av en egen subjektivitet. Han mener «Christendommen lærer, at Veien er at bli subjektiv» (1846/1994, s. 113). Næss utdyper: «For å oppfatte hva det kreves for å bli kristen, for å foreta spranget og valget inn i religiøs, kristen tro, må man 'bli subjektiv'. Dette gir et generelt siktepunkt for personlig utvikling, inderliggjørelse» (1994, s. 19). De fleste vil nok i dag si at oppfattelsen og utøvelsen av kristentroen i ganske stor grad er endret siden 1846. Opplevs troen likevel relevant for en menighetsprests eget liv i vår tid? Jeg ønsker å se om jeg finner spor av noe av det Kierkegaard er opptatt av hos DNKs prester anno 2023. Dette leder til min underhypotese 3: **UH3: Kristentro fremmer Kierkegaardsk subjektivitet hos menighetsprester i Den norske kirke.**

4. Metode

Prosjektoppgaven på «Consulting»-programmet skal baseres på hypotetisk-deduktiv metode. I henhold til Tor Grenness anses denne metoden som «den dominerende moderne vitenskapelige metoden. Innebærer både induksjon, det vil si hypotestering, og deduksjon, det vil si å avlede (empiriske) konsekvenser av hypotesen» (2022, s 220). En hypotese er en påstand som vi ikke vet om er sann, som må testes. Deduksjon er å avlede noe (fra noe) med en logisk nødvendighet (2022, s 219). Mitt mål er å teste om mine underhypoteser kan sies å være styrket

eller svekket, og om det derfra kan utledes om hovedhypotesen, i henhold til problemstillingen, kan sies å være styrket eller svekket. Særlig mer enn det kan vi ikke si; vitenskapsfilosofen Karl Popper mener at endelig verifisering er umulig ved forskning i humaniora. Han påpeker at data alltid vil være korrigierbar i lys av ny viten, og at alle data er teoriavhengige (Krogh, 2014, s. 113).

Det har opplevtes krevende å teste ut hypoteser basert på Kierkegaards teori om subjektivitet. Kvaliteter ved fenomener er generelt vanskelig å måle (Grenness, 2022, s. 101). Kierkegaards teorier er i tillegg særlig omfattende, noen ganger forvirrende. Hans påstander og forutsigelser er ikke alltid er like konkrete, og kan dermed ikke enkelt bekreftes eller motbevises av observasjoner. Jeg opplever likevel stor innholdsmessig tydelighet i Kierkegaards tekster. Som jeg har tydeliggjort i teorikapittelet, har jeg valgt å operasjonalisere Kierkegaards begrep om subjektivitet ved å løfte frem ti markører (Grenness, 2022, s. 101-104). I teorikapitlet viser jeg hvordan Kierkegaard-forskere og Kierkegaards egne skrifter indikerer at disse ti markørene er valide for å kunne undersøke om mine hypoteser er styrket eller svekket. Det er funn, eller fravær av funn, i mitt empiriske materiale av disse ti markørene, og om det utgjør et mønster (Grennes, 2022, s. 83), som avgjør om mine hypoteser kan betegnes som styrket eller svekket.

Av de ti markørene jeg har løftet frem vil noen kunne argumenteres for som viktigere enn andre. De forskjellige markørene henger også i noen grad sammen, og kan og være delvis overlappende. For å gjøre denne undersøkelsen mulig å gjennomføre i et format av en masteroppgave, har jeg satt som premiss at minst én forekomst av én av disse markørene i uttalelsene fra mine informanter er nok til å kalles et funn, for denne personen, for gjeldende tema. Jeg har likevel satt som krav at dette funnet skal ha *styrke* (Grennes, 2022, s. 83).

I denne oppgaven er ikke kristendommen som sådan i fokus, heller ikke prestenes relasjon til kristendommen. Jeg kunne ha valgt en helt annen yrkesgruppe som utgangspunkt for min kvalitative undersøkelse; Kierkegaard har bevist sin aktualitet langt utover enhver kristen sammenheng. En av grunnene til at jeg som likevel har valgt menighetsprester i DNK, er at Kierkegaard selv var teolog, og dertil dypt religiøs. Han bruker store deler av sitt forfatterskap til å reflektere over trosliv og teologi. En annen grunn er min antakelse om at mennesker som velger å

bruke livet sitt til å slå følge personer i store overganger som fødsel, giftermål, sorg og død, og til forkynnelse av tro og mening, enten er interessert i eksistensielle spørsmål, eller i løpet av sitt arbeidsliv blir drevet til å være det. Det er likevel naturlig å anføre at kristendom i Norge i 2023 har et annet innhold og uttrykk en den hadde i 1800-tallets Danmark. For eksempel er et sentralt element i Kierkegaards «Religiøse stadie B» det han kaller for «sympatiens smerte» – erkjennelsen av at det gjør en forskjell om min neste er kristen eller ikke (Thielst, 1994, s.230). Det er usikkert hva Kierkegaard ville ha ment hvis han hadde visst at stadig færre prester i DNK tror på et etterjordisk helvete (Hertzberg, 2005).

DNKs presteforening opplyser i en mail at det i 2023 er rundt 1200 menighetsprester i DNK. Kvinneandelen var i 2021 37,7 prosent, men er sterkt stigende. Alderssammensetningen holder seg relativt stabil; 30 prosent av prestene er mellom 50 og 59 år, 28 prosent er over 60 (DNK, 2022, s. 58 og 43). Da jeg skulle velge intervjuobjekter gikk jeg bredt ut. Jeg ønsket spredning i alder, kjønn, geografi og personlighet. I forbindelse med kvalitative intervjuer er kvaliteten på informantene av stor betydning for kvaliteten på hele undersøkelsen (Grennes, 2022, s. 158). Jeg er selv aktiv kirkegjenger, og besøker gjerne gudstjenester i lokalsamfunn når jeg reiser i Norge. Jeg har også i en periode over flere år arbeidet i nyhetsavisen Vårt Land, som blant annet dekker kristen- og kirkeliv. Jeg har abonnert på denne avisen i 30 år, og har over tid opparbeidet meg en oversikt over mange forskjellige typer prester i Norge. Jeg har i denne undersøkelsen valgt navn jeg tidligere har festet meg ved, og valgte dermed ikke randomisert, men strategisk (Grennes, 2022, s. 159). Dette gjorde jeg fordi det, så lenge det er snakk om et så lite antall respondenter, var viktig for meg å finne informanter som jeg trodde ville kunne gi meg et egnet materiale å analysere. Ved å ta et slikt valg kan jeg dermed ha risikert at mine funn ikke er representative; at min undersøkelse har utvalgsfeil (Grennes, 2022, s. 122 og 161). Slik sett vil det være en sjanse for at andre forskere vil kunne finne andre typer svar; det vil si at den ytre reliabiliteten kan settes spørsmålstejn ved. Når det gjelder indre reliabilitet, mener jeg det er grunn til å mene at andre forskere hadde gjort samme type funn på samme materiale. Jeg har holdt meg til de sitatene jeg har, og har ikke lagt noe til.

Det finnes en rekke spesialprest-stillinger i DNK, som sykehusprester, feltprester, flyplassprest osv. Jeg vurderer at de spesifikke stillingene til spesialprestene i seg

selv kan ha faktorer som kunne ha påvirket funnene, og dermed utelukket jeg disse. Det var også i første rekke erfaringene og tankene til «vanlige» menighetsprester jeg var interessert i. Jeg valgte meg ut ti navn, og sendte forespørsel til disse, (se vedlegg). Åtte svarte ja, én svarte nei, og en person fikk jeg aldri svar fra. De åtte er eller har vært menighetsprest i bispedømmene Nord-Hålogaland, Nidaros, Møre, Bjørgvin, Stavanger, Agder og Telemark, Tunsberg, Oslo, Borg og Hamar. Det vil si at alle bispedømmer, bortsett fra Sør-Hålogaland, er representert i denne undersøkelsen. Alderen på respondentene er fra tidlig 30-årene til rett før pensjonsalder. Jeg unngikk å henvende meg til enda yngre prester, fordi et sentralt element i Kierkegaards begrep om subjektivitet er «stadielæren», som fordrer en utvikling av individer over tid. Av de åtte var det fem kvinner og tre menn. Én var i 30-årene, to i 40-årene, fire i 50-årene og én i 60-årene.

Det foregår til enhver tid en nokså omfattende kultur- og teologidebatt i DNK mellom mennesker med såkalt «konservative» og såkalt «liberale» ståsted. Det finnes ingen oversikt som tallfester hvor mange prester som identifiserer seg med et henholdsvis liberalt eller konservativt ståsted. Det er dessuten mer aktuelt å beskrive dette som et kontinuum, der prester kan – eller kanskje ikke kan – plasseres. Jeg spurte ikke prestene om hvor de definerte seg selv på denne skalaen. Utfra det de selv fortalte, i forhold til temaer som ofte er gjenstand for slike debatter, vil jeg imidlertid anslå at to av dem definerer seg som relativt «konservative», og fem som relativt «liberale». Én beskrev konkret hvordan hen hadde utviklet seg fra et konservativt til et mer liberalt ståsted.

Alle intervjuer foregikk over telefon, med 60 minutter satt av, og var semi-strukturerte. Intervjusituasjonen i et semistrukturert intervju er friere, mer avslappet og mer utsatt for mellommenneskelige variabler enn i et strukturert intervju, noe jeg fant hensiktsmessig (Langdridge, 2017, s. 56-57). Jeg stilte informantene 16 spørsmål (se vedlegg). Et par av intervjuobjektene var så ordrike at jeg kuttet ut ett spørsmål, nummer 11, for å ikke gå utover tidsrammen.

Spørsmål har kraft, og må tilnærmes med ydmykhet. Filologen Thure Hastrup og filosofen Ingemar Hedenius siterer den greske filosofen Kebes på at «Under förutsättning at man frågar väl,[...] svarar männisikor av sig själva korrekt såsom det förhåller sig med allting», og tilføyer at spørsmål løfter opp i bevisstheten

tanker som ubevisst bæres på, og som egentlig er de virkelige overbevisninger, til forskjell fra hva man mer eller mindre tankeløst påstår, før denne er stilt spørsmålet (Hastrup & Hedenius, 1977, s 168).

I noen av spørsmålene til informantene har jeg satt dem «på sporet» av hva jeg prøver å undersøke. Jeg har spurt konkret om 70 000 favners dyp, om angst, om fortvilelse, om tro. Jeg har imidlertid ikke fortalt dem at det ikke er all angst og ikke all fortvilelse som kvalifiserer til å være «Kierkegaardsk»; filosofen er for eksempel spesifikk på hvilke fire former for «fortvilelse» han snakker om. Noen av de mer ordknappe av mine informanter, som gjorde seg fort ferdig med spørsmålene, ga jeg anledning til å reflektere fritt over ord og begreper som er sentrale for Kierkegaard, for eksempel: Frihet. Sannhet. Lykke. På den annen side fortalte jeg ikke på forhånd at «inderlighet» og «lidenskap», er blant de mest essensielle av Kierkegaards begreper når det gjelder subjektivitet. Jeg fortalte dem ikke om stadielæren, eller om Kierkegaards oppfatthet av Sokrates, maieutikken og dialektikken. Jeg prøvde med dette å unngå å gi intervjuobjektene noen «fasit» på Kierkegaards subjektivitet. Dette gjorde jeg fordi jeg er klar over at det kan oppstå en grad av sosial ønskelighet i slike intervjuer. Sosial ønskelighet kan oppstå som en effekt når svar informanter gir blir påvirket av hvordan de ønsker å fremstå (Langdridge, 2017, s. 58). Temaet – teori fra Kierkegaard – kan kanskje sies å innebære en viss prestisje for velutdannede mennesker som arbeider med eksistensielle temaer. Og jeg opplevde at informantene mine ønsket å «levere». Likevel var min klare opplevelse at de alle ga ærlige svar, og at de ikke hadde behov for å fremstille seg som spesielt kloke, eller å stille seg selv i et raffinert eller avansert lys. Flere av dem kommenterte at de nok trodde de ikke hadde særlig å komme med, i forhold til det jeg hadde oppgitt som oppgavens tema.

Ved å forsøke ikke å legge ord i munnen på informantene, sto jeg i fare for å gå glipp av relevante funn, fordi spørsmålene mine ikke var spisse nok. Jeg vurderte det likevel som viktigere å forsøke å minimere graden av sosial ønskelighet enn å få mest mulig «klaff» mellom teori og empirisk materiale. Den norske filosofen Hans Skjervheim etablerte et skille mellom «deltakar» og «tilskodar» i forskningsarbeid. Når vi som forskere opptrer bare som tilskuere, gjør vi emnet vårt og de andre til fakta. Skjervheim kaller det å *objektivere*. Han mener det er umulig å objektivere seg selv fullt ut. Man *kan* objektivere andre, men hvis en

bygger vitenskap slik, vil en gå glipp av forståelsen av at mennesket ikke bare er fakta, men et følende, handlende og tenkende vesen. Han påpeker at som forskere kan vi ikke unngå å være tenkende og handlende mennesker blant andre mennesker. Forskningen og forskeren selv er en del av samfunnet som blir utforsket, og forskningen kan i seg selv påvirke objektene. Dermed blir kravet til selvrefleksjon viktig (Skjervheim, 1957, referert i Krogh, 2014, s. 115-117). Det er klart at både min egen fascinasjon for Kierkegaards teorier, og min forståelse av og erfaringer med kristendom, DNK og presteskapet har hatt en innvirkning på denne oppgaven. Jeg har vært medlem av DNK siden jeg var 18 år, går ofte i kirken, arbeider som frivillig i lokalmenigheten og har prester i omgangskretsen. Alt dette påvirker meg i møte med denne undersøkelsen. Hadde jeg vært ateist, muslim eller buddhist, ville jeg kanskje ha løst oppgaven på en helt annen måte, ville kunne fått andre svar i intervjuene med mine informanter, og ville kunne ha vektlagt andre aspekter ved svarene. Mine funn er dessuten preget av min egen subjektive livshistorie og utvikling. For 20 år siden ville jeg ikke ha kunnet skrevet en slik oppgave. Om jeg vil eller ikke er den preget av mine erfaringer, mine subjektive oppfatninger og min forståelse. Slik har altså min egen subjektivitet kunnet påvirke alle deler av undersøkelsen (Grenness, 2022, s 47).

I intervjuene brukte jeg Words diktør-funksjon. Det gjorde det mulig for meg å få med meg alt som ble sagt. Mens intervjuobjektene snakket, fulgte jeg med på hva programmet skrev ned, og sjekket om det var samsvar mellom dette og det jeg hørte. Når det ikke var det, skrev jeg det ned for hånd i sanntid, og justerte dokumentet tilsvarende i ettertid. Slik sikret jeg at uttalelsene som ble gitt, faktisk er samsvarende med hvordan de er sitert, noe som øker oppgavens reliabilitet (Grenness, 2022, s.106). I gjengivelsen av sitatene har jeg i noen tilfeller gjort dem mer lesbare, uten at jeg har endret innhold. Jeg har tatt ut noen av småordene, som «ja», «jo», «ikke sant», og liknende fraser, gjentakelser, samt lyder som «eeehhh», «hmm». Jeg omtaler informantene etter nummer fra en til åtte. Jeg omtaler dem konsekvent som hen. Dette er ikke et uttrykk for informantenes kjønnsidentitet, men for å gi dem et så sterkt personvern som mulig.

I analysearbeidet gikk jeg gjennom intervjuene flere ganger, og fargekodet dem i flere omganger (Grennes, 2022, s. 191). Jeg kodet dem i henhold til signifikans (Grennes, 2022), i henhold til de ti markørene som kan beskrive Kierkegaardsk

subjektivitet, og i henhold til underhypotesene. Analysen ble en sirkelbevegelse mellom de tre enhetene som teori, empiri og hypoteser utgjorde. Jeg fant også, som jeg vil vise, noe tilleggs materiale som falt utenfor underhypotesene, men som jeg fant relevante i forhold til hovedhypotesen og problemstillingen.

Èn av intervjuobjektene viste seg å ha sluttet som menighetsprest og gått over i en annen bransje på tidspunktet for intervjuet. Det syntes jeg var interessant, sett i lys av Kierkegaards oppfatning av nødvendigheten av *å ta valg*. Flere av uttalelsene fra denne personen viste seg da også å være relevante i forhold til Kierkegaards teorier. I gjengivelsen av (de øvrige) sitatene fra denne personen har jeg valgt å endre tidsform fra fortid til nåtid, for å beskytte dennes identitet.

Psykologen Paul Watzlawick påpeker at det han kaller *analog kommunikasjon*, som i praksis er nesten all non-verbal kommunikasjon, er en essensiell del av all informasjonsutveksling (Watzlawick et. al, 2014, s. 43). Også non-verbal kommunikasjon viste seg som relevant da jeg undersøkte mitt materiale. I siteringene har jeg valgt å utheve med kursiv når informantene la spesielt stor vekt på ett eller flere ord, eller når noe ble uttalt med særlig inderlighet eller *passion*.

I det foregående har jeg redegjort for mine metodevalg, og for måten jeg har utført denne oppgaven på. Dette gjør jeg for å argumentere for at denne oppgavens reliabilitet er tilstrekkelig. Jeg har også forsøkt å gjøre rede for hvilke valg jeg har gjort som kan påvirke oppgavens validitet (Grenness, 2022, s. 106). For eksempel er det opplagt at mine valg av markører påvirker dette. I siste kapittel drøfter jeg svakheter ved og innvendinger mot måten jeg har foretatt denne undersøkelsen på.

5. Drøfting, analyse og diskusjon

I det følgende søker jeg å få svar på min problemstilling: *Fremmer det å være menighetsprest i Den norske kirke Kierkegaardsk subjektivitet hos dette individet?* Det gjør jeg ved å først se om mine underhypoteser, **UH1**, **UH2** og **UH3**, blir styrket eller svekket. Deretter undersøker jeg om det finnes dekning i mitt materiale for å si at min hovedhypotese, **H**: *Å være menighetsprest i Den norske kirke fremmer Kierkegaardsk subjektivitet*, blir styrket eller svekket. I hver av underhypotesene, og i de forskjellige leddene i disse, ser jeg om jeg kan finne en

eller flere av de ti markørene ved Kierkegaards subjektivitets-konsept, eller om mitt materiale ikke gir grunn til å konkludere med at mine hypoteser er styrket.

5.1. UH1: Nærkontakt med nytt liv, ekteskapsinngåelser og død fremmer Kierkegaardsk subjektivitet hos menighetsprester i Den norske kirke.

Som vi har sett, er kirkelige handlinger som dåp, vielser og begravelser viktige deler av menighetsprestens arbeidshverdag. Finner jeg så, i mitt materiale, at disse elementene fremmer Kierkegaardsk subjektivitet hos disse prestene? Samtlige av mine informanter uttrykker at disse handlingene oppleves markant viktig i jobbhverdagen. De snakker om det med *passion*: «Jeg elsker vielser!» «Begravelse er det *beste*» «Å møte dåpsfamilier er spennende og gøy», «Dåpsamtale og begravelse på samme dag, det er da enda bedre», er uttalelser fra tre av informantene. De fem resterende har uttalelser som likner, med noe variasjon. Disse kirkehandlingene blir også av flere nevnt som svar på mitt spørsmål 2, om hva i jobben deres de opplevde som *livgivende*. Samtlige av informantene snakker med det jeg oppfattet som *inderlighet* om utførelsen av disse kirkehandlingene, og kontakten med familier det medfører. «Noe av det som gir meg energi i prestejobben, og mye energi, er å treffe så mange forskjellige mennesker, kombinert med ofte viktige hendelser i deres liv» (Informant 8). Jeg må her gjøre en distinksjon. I materialet utkrystalliserer det seg en forskjell i hvordan å utføre disse tre kirkehandlingene påvirker intervjuobjektene. Jeg deler derfor UH1 opp i tre deler, og behandler dåp, vigslor og gravferd hver for seg.

5.1.1. Nytt liv – den kirkelige handlingen dåp

«Dåp er et eksistensielt språk» slår informant 7 fast, mens informant 8 sier:

Møtene med dåpsfamiliene stimulerer meg. De gjør det godt å være meg. De gjør at jeg blir kjent med folk, noe jeg setter veldig stor pris på. Jeg opplever at jeg får tilgang av en type visdom [...]. Ikke nødvendigvis fordi de er så vise, men de har sine fortellinger, sine historier, som gir meg livshjelp til å håndtere mitt eget liv. Det er veldig ofte jeg prater med mennesker og tenker på mitt eget liv, [...] der sa de noe, noe som jeg selv kan anvende. Jeg synes det gir meg veldig, veldig mye. Jeg tror jeg hadde *daua* hvis jeg ikke hadde fått ha sånne møter!

Samtlige trekker frem at ved kirkelige handlinger som dåp, vigslor og begravelser, i en folkekirke som DNK er, treffer presten på mange mennesker som kanskje ikke ellers har en sterk tilknytning til hverken kristendom eller kirken. Her viser det seg en forskjell mellom de av informantene som gjør tjeneste i en storbykirke,

der presten ved disse anledningene ofte møter for eksempel dåpsfamiliene for første gang, og de av mine informanter som har tjenester i mindre lokalsamfunn, der presten opplever seg innvevd i lokalsamfunnet og kjenner familien – og kanskje har døpt foreldrene til dåpsbarnet. Alle reflekterer likevel, på forskjellige måter, over at folkekirkestatusen som DNK har mange steder, både er krevende, men også gjør at arbeidet *dirrer*: «Dåp er en veldig *skjerpet* ting. Du blir *vurdert*.» (Informant 2). To prester gir likevel uttrykk for frustrasjon og matthet i forhold til at noen dåpsfamilier oppleves som opptatt av det *ytre*, på bekostning av det *indre*:

Når jeg skjønner at dette egentlig bare er en feiring [...], mer enn noe som har med kirken å gjøre. Familien har valgt kirkelig, kristen dåp uten at det egentlig betyr noe. Jeg merker hvordan de oppfører seg i kirken, hvordan det blir mye *fjas og fjær og tant*, uten en større bevissthet. Det gjør noe med meg (Informant 5).

En annen synes dåp, og arbeidet forut for dåp, kan være «både-og»:

Det varierer veldig. Vi har satt av en time til dåpssamtale. Noen ganger går samtalen tungt, og jeg sliter med å holde på i mer enn halv time, mens andre ganger må jeg slutte etter at vi har snakket i nesten to (Informant 6).

Likevel konkluderer alle mine informanter med at kontakt med spebarn og deres familier, i sum, gir dem opplevelse av mening og væren:

Det handler om at noen slipper meg veldig inn på livet. De prater om tro og liv og familie. Erfaringer og fordommer og forventninger. Dåpssamtaler er egentlig da man kommer inn på alt mulig, *hva som helst*. Fra ingenting til hele pakka. Det ser jeg på som noe veldig verdifullt [...] Så når jeg møter en dåpsfamilie, så har jeg det veldig bra! Jeg kjenner forventninger og glede og håp (Informant 6).

Trosaspektet i forbindelse med kirkelige handlinger uttrykkes som viktig for samtlige av mine informanter. Når det gjelder dåp, kan det få dette uttrykket:

Det er fint å kunne fortelle litt om troen [...] og kanskje utrede samtaler om hva betyr det å tro. Hva betyr det *egentlig* å bli døpt og bli Guds barn? Gjennom å ha dåp blir det en sentral del av *min* tro, *min* teologi: «Fred være med deg»! *Mitt* forhold til Gud berøres, når jeg ser små barn i øynene og sier: «Den allmektige Gud har nå gitt deg sin hellige Ånd, gjort deg til sitt barn og tatt deg inn i sin troende menighet. Gud styrke deg med sin nåde til det evige liv!! (Informant 6).

En av informantene begynte å gråte midt i samtalen, da hen snakket om barnedåp:

Jeg får så veldig respekt for livet til menneskene jeg møter. Det er utrolig mange fine mennesker der ute. Og selv om de mener noe annet enn meg eller lever på en annen måte enn jeg ville valgt, så er det veldig mye fine folk [...] Jeg er hjemme hos dem, og det kan være rotete og lukte vondt og være kaos. For noen er livet blitt sånn. Eller de har gjort det sånn selv. Det er ikke godt for hverken dem selv

eller for de andre [...] Men uansett: «Ja, men du er skapt og elsket!» Av og til må man bare være der, i folks livsfortelling og folks smerte og ikke ødelegge det med å begynne å fortelle dem hva som er løsningen [...] *Ord* kan bli forstyrrende og stein i skoen. Men det er veldig godt å ikke bare være der som seg sjøl, men være der som *prest*. Det gjør en stor forskjell. Det er på et eksistensielt nivå (Informant 7)

Ikke alle dåpshandlinger er overfor spebarn. Disse faller i utgangspunktet utenfor **UH1**s ord om: «nytt liv». Det går likevel an å utvide forståelsen av formuleringen, i tråd med kirkens lære om at dåpen gir «nytt liv i Kristus» (DNK, 2023).

Dåp er noe veldig grunnleggende. [...] Dåp er et så voldsomt sterkt uttrykk for nåden. At det skjer, at det kommer noe utenfra som skjer uten at du løfter en finger for det sjøl. Jeg *elsker* det! At Gud er i noe så konkret som vannet, og har valgt å knytte seg til det! [...] Jeg blir *aldri* lei av å snakke om eller å utføre dåp! (Informant 3).

Når det gjelder dåp, er det særlig de fire markørene 1, 6, 9 og 10 jeg har gjort tydelige funn av. Selv om to av informantene uttrykker at noen familiers fokus på «det ytre» kan være frustrerende, og at en i tillegg fremholdt at dåpssamtaler noen ganger oppleves tungt, er det likevel så sterke funn av disse fire markørene hos alle informantene at del en av **UH1** ser ut til å være styrket.

5.1.2. Ekteskapsinngåelser – den kirkelige handlingen vigsel

En av informantene utbryter spontant: «Vielser er det *gøyeste* jeg gjør!» (Informant 2). En annen kaller seg «en *entusiastisk* vigselsprest» (Informant 3). En tredje uttrykker at vigslere er egnet til å vekke genuin *kjærlighet* i hen:

I vigselssamtaler, når en kjenner at *nå* får vi en samtale som er noe utover selve det å bestemme hvordan skal brudgommen stå på podiet, hvordan skal bruden gå opp kirkegangen. Der de samtalene blir ekte, genuine, der jeg kanskje har fått vite om såre ting og hemmelige ting. Da er det så hjertet mitt nesten *brister* den dagen når bruden kommer og skrider inn; hele mitt hjerte er blitt så glad i dem og ønsker de så mye godt. Det er utrolig fint (Informant 1).

Likevel: De resterende fem informantene har blandede opplevelser av forberedelser til og utførelser av vigslere, i forhold til aspektene som Kierkegaard trekker opp angående subjektivitet: «Brylluper lørdag etter lørdag – det tapper meg for energi» (Informant 4). «Jeg må jobbe for at det ikke skal bli en sånn samlebandsgreie. *Det* skjer aldri i begravelser», anfører hen videre. «Når jeg får den e-posten, om vielse, så tenker jeg litt sånn: ‘Æsj. Der røk *den* lørdagen’» (Informant 6). Flere av informantene påpeker at mange som kommer til vigselssamtaler oppleves som mest opptatt av *det ytre*: «De er opptatt av kjoler og

hvor man skal stå og hvor presten skal stå og sånn. Det blir ikke så viktige samtaler. Det oppleves som trege samtaler» (Informant 6). «Jeg opplever at mange av de som gifter seg ikke klarer å være *til stede* i det som skjer. Det oppleves tungt. Jeg må *jobbe* sånn, for at de skal være *i øyeblikket*. Å dra de inn til: ‘Nå er vi *her!!*’» (Informant 4). En annen er tydelig på at hen får mindre ut av vigslor:

Det er litt mer noe jeg bare *må gjøre*. Det er ikke så mange som er veldig opptatt av hva presten sier da, tror jeg. Mens når det er dåp eller når det er begravelser, så er folk veldig mye mer til stede i det eksistensielle som har skjedd, eller som skjer. Så i vielse må jeg jobbe litt hardere med å klare å finne på en andakt som jeg selv bryr meg om, eller der jeg tenker at her står det noe på spill. Men jeg tror nok bare det at det er på lørdager, og at det blir enda en dag jeg er på jobb. Ja, jeg skal ikke late som at det ikke har noe å si (Informant 6).

Det informant 6 her gir uttrykk for er erfaringer som flere av informantene deler:

Vielser synes jeg ikke er noe moro egentlig [...] Det er på en måte så lett og overfladisk. Og så føler jeg ikke at jeg kan stå der og komme med veldig mange gode råd, for jeg tror ikke jeg er noen spesielt god ektefelle selv. Jeg reiser ikke rundt med sånne samlivstips. Det er en del vielser som er overfladiske. Man har jo ett krav: At man skal gjøre dette til en koselig og hyggelig opplevelse. Faktisk er jeg mer nervøs da, for å ødelegge en vielse enn noe annet [...] Jeg får ikke den samme type næring av det (Informant 8).

Mine informanter er altså delt i dette spørsmålet. Noen «*elsker*» vielser, mens fem av åtte snakker om overfladiskhet, ytre fokus, mangel på tilstedeværelse og dybde, at det er mer «noe som man må gjøre», og at dette påvirker dem i arbeidet som prest. Selv de som liker vielser, har få uttalelser som gir gjenklang i Kierkegaards teorier om «subjektivitet». Jeg finner markørene 1, 6 og 10 i materialet, men bare hos fire av informantene. Samtidig er det tydelige funn av elementer som kan sies å stå i kontrast, i motsats til Kierkegaardsk subjektivitet, hos fem av dem, og som dermed bidrar til at jeg, samlet sett, derfor ikke kan si at jeg i mitt materiale har dekning for å si at utførelse av vigslor fremmer Kierkegaardsk subjektivitet.

5.1.3. Død – den kirkelige handlingen gravferd

Flere av informantene mener de er «på sitt beste» når de forretter i begravelser. De opplever også prosessen, for egen del, paradoksalt nok, som «livgivende»:

Å holde en tale inn i dette livet, som kan berøre både den som er død og de som sitter igjen. Jeg synes det er kjempeterkt å få lov å si «Av jord skal du gjenoppstå», og bringe faktisk et utrolig stort håp inn i de situasjonene (Informant 1).

Noen gir likevel uttrykk for at de synes begravelser kan være tunge:

Jeg kan føle på en veldig maktesløshet. I forhold til han pappaen som døde; jeg kan jo ikke hjelpe med å få pappaen tilbake igjen, ikke sant? Det er jo det vi alle vil, at han bare ikke skulle være død likevel, og at det bare var en misforståelse og at han kommer tilbake igjen. Men det kan jeg jo ikke. Jeg kan ikke (Informant 5).

Samtlige av informantene gir likevel uttrykk for at også dette; det smertefulle og «umulige», gir en dyp opplevelse av væren, av intensitet og av mening:

Det å følge folk, det å gi hjelp til å bryte bånd til livet og til mennesker og til barna... Det er en prosess som det er utrolig sterkt å få lov å være en del av. Det å få gå noen skritt sammen med noen på en sånn smertevei [...] Det er jo også noe som preger mitt liv, at jeg går med mennesker på en sånn vei. Et alvor, og kanskje også en glede. Kanskje det gjør meg mere redd for å miste mine egne. Kanskje blir jeg mer bevisst på hver eneste dag. Jeg har bare denne dagen. Det er bare denne dagen jeg har (Informant 1).

Flere gir uttrykk for at den hyppige nærkontakten med døden som jobben gir dem, skaper en større bevissthet om livet og dessuten en rikere tilstedeværelse i eget liv:

Noe av det mest slitsomme jeg gjør, er begravelser. Men det er også noe av det mest givende [...] Det høres veldig kynisk ut, men det er sånn at jeg kjører av sted etterpå og er glad for at det ikke var meg. Det blir jo meg, før eller siden, men. *Nå* var det ikke meg. Som mistet min ektefelle eller barn eller... (Informant 8).

«Å være på et dødsleie [...] Det føles veldig, veldig meningsfylt [...] Klart jeg kan bli sliten. Men det er forskjellige måter å være trøtt og sliten på. Dette er ikke en *farlig* slitenhet!» (Informant 7).

Å møte mennesker i tap og død og krise. Det kjennes som et voldsomt privilegium. Å få lov å være midt i noe som er *ekte* og *sterkt* og *stort*. Det er et eller annen fascinerende; jeg opplever at *nå* er jeg midt i hva livet handler om, og midt i det *ekte*. Og det kan være alt fra noen helt magiske samtaler om livets store spørsmål, til at jeg får en eller annen voldsom takknemlighet, for at jeg satt på kaffen eller hjalp med helt konkrete ting som «Hvem må vi ringe til?» og «Hva gjør vi nå?» Og å bare være der i mørket og fortvilelsen, og være en som orker å være der. Og orke å være i mørket sammen med dem, for det kan de ofte oppleve at ikke alle rundt orker. Det synes jeg er utrolig meningsfullt; det gir uten tvil en dybde i mitt eget liv og trosliv, men også til måten jeg møter folk på (Informant 4).

Midt i intervjuet med en informant måtte hen ta et anrop. Dèt viste seg å være et dødsbud, og vi måtte bryte av samtalen. Presten måtte rykke ut, og kjøre noen mil til en adresse for å varsle de etterlatte. For meg er dette et konkret uttrykk for at det eksistensielle er nært på denne yrkesgruppen; nesten når som helst.

Å gå med dødsbud er enormt sterkt. Men jeg har også en veldig ro i det. Jeg er ikke nervøs [...]. Jeg har selvfølgelig kjempevondt i magen når jeg skal banke på en dør, og vet at jeg knuser dem med dette budskapet. Men etterpå... Jeg griner i bilen fordi det er så trist og så sterkt, men på en eller annen sterk måte en voldsom takknemlighet for å få lov. Å være med noen i et *sånt* øyeblikk. Det gjør meg ydmyk og takknemlig for livet [...] Det er ikke så mye en kan, men likevel – bidra bittelitt til at de første timene, at de kommer seg gjennom dem (Informant 4).

Angstens svimlende dyp oppleves nært i disse situasjonene: «Jeg synes egentlig enhver begravelse er å *hive meg utpå*. Man skal fremføre dette minneordet [...] Og selv om det har gått bra de ni siste gangene, så kan den tiende gangen bli katastrofe» (Informant 8). Nærhet til tap og død kan oppleves som et privilegium:

Det er veldig mange som sier til meg: «Så mange begravelser, det må være veldig trist da. Ja, men heldigvis har du liksom da bryllup og sånn». Men jeg tror at for mange prester, inkludert meg selv, så er det jo mye mer sånn: Det er en mye større eksistensiell *nerve* i begravelser enn det er i brylluper (Informant 7)

Siste del-leddet av **UH1**, som handler om begravelser og tapssamtaler, er det første av mine tre sterkeste funn i denne oppgaven. Samtlige markører, bortsett fra nummer 4, er representert. Og det er sterke funn av markører hos alle informanter.

5.1.4. Konklusjon, underhypotese 1

Jeg har i analysen av materialet angående **UH1** funnet at alle mine informanter formidler opplevelser av nærhet til kirkehandlingene dåp, vigslor og gravferder under ett som noe eksistensielt, noe som de inderlig brydde seg om, som noe delvis livsforvandlende, som trosstyrkende, og som noe de i mer eller mindre grad ga uttrykk for at de «elsket». Alle elementer i subjektivitets-konseptet, bortsett fra markør 4, er representert. Merk her at markør 4 ikke beskriver generell fortvilelse, men derimot en *Kierkegaarsk* fortvilelse. Jeg finner at når det gjelder vigslor, er bildet mer nyansert. Selv om noen uttrykte noe av den samme intensiteten rundt dette, hadde fem av informantene uttalelser som ser ut til å stride direkte mot konseptet. Det samme gjaldt til en viss grad dåp, men her er tendensen mye svakere. Jeg har derfor ikke dekning for å konkludere at vigslor fremmer subjektivitet hos prester i DNK. Min konklusjon på **UH1** er derfor: **A).** Kontakt med nytt liv, gjennom dåp, fremmer, med noen unntak, subjektivitet hos prester i DNK. **B).** Kontakt med ekteskaps-inngåelser ser ikke ut til å fremme subjektivitet hos prester i DNK. **C).** Kontakt med død, gjennom begravelser, fremmer subjektivitet hos prester i DNK.

5.2. UH2: Nærkontakt med menneskers angst, smerte og lidelse fremmer Kierkegaardsk subjektivitet hos menighetsprester i Den norske kirke.

Som vi har sett, kan en prests hverdag bli plutselig avbrutt av en pålagt utrykning og dødsbudskap. En ulykke eller katastrofe kan skje, på lokalt eller nasjonalt plan, som krever at menigheten åpner kirken for mennesker i sjokk, tap og smerte. I tillegg er forskjellige former for sjelesorg en selvfølgelig, naturlig del av jobben. Samtlige av mine informanter forteller at møter med menneskers fortvilelse og angst gjør noe med deres forhold til dem selv: «Det er jo angsten for mulighetene du har til å til å hoppe utenfor den 'skrenten'. Til å gjøre noe» (Informant 8).

Noen ganger erkjenner informantene at de bommer i tjenesten. Én forteller om en gang hen var i et fengsel og traff «en litt sånn stor, røff type». Hen forteller: «Jeg følte meg litt sånn, liten, kanskje. Men jeg prøvde jo å føre en samtale. Da sa han: 'Presten skal ikke prate. Presten skal lyse velsignelsen'. *Den satt!*» (Informant 7).

Flere forteller om en *fortvilelse* som Kierkegaard ville ha kjent igjen:

Når jeg har vært på mitt mest fortvila, eller på det slitneste i jobben. En kan få en fortvilende innsikt, i noe av meg selv, som jeg ikke hadde skjønt [...] Og så kan jeg sitte igjen: «Jaha, nå har jeg skjønt det, men hva skal jeg gjøre med det?» [...] Og det å møte et skremmende mørke i seg selv, eller å oppleve at en faller, i overført betydning. Den opplevelsen blir i seg selv noe som gir endring, retning eller lys. Ja, det har jeg opplevd mange ganger. Eller at man blir så sliten at man må bli sykmeldt, som først føles helt umulig. Og så viste det seg at det var noe av det lureste som kunne skje, fordi du får anledning til å ta nye valg. Det er jo ikke sånn at, ohoi, nå snudde det og så ble det bare lyst og fint. Men at en finner en styrke. Og en *kraft* som jeg ikke trodde jeg hadde. Ikke sånn happy ending opplegg, men at man finner en forunderlig kraft. Til å stå i det (Informant 4).

Mange av informantene forteller på andre måter om fortvilelse som endringskraft:

Man ser det ikke nødvendigvis når man er midt i det. Det er noe av fortvilelsens egenskap. Men krisa er jo også å vende seg om, eller å få en kraft til å komme seg videre. Det har jeg erfart i eget liv, og jeg tenker at nettopp det er en ressurs som jeg kan bruke [...] og som jeg kan gjenkjenne hos andre [...]. Ryggsekken som vi har, som både er tung, men som også er full av verktøy (Informant 3).

I dette, og i de tre påfølgende sitatene, skimter vi *bevegelse, utvikling*, mot det Kierkegaard kunne ha kalt en større subjektivitet:

- 1) Det er jo noe ubehag man går inn i, med åpne øyne. Noe *velger* man. Og så er det noe som bare kommer ubedt. Jeg vil jo mye heller ha en tilværelse som *krever* mye av meg, og som gjør at jeg ligger våken. Ja, som krever av meg

på mange plan. Jeg vil aldri si at «det er jo en mening med det» Det vonde er jo bare vondt. Smerten er jo like vond. Men så er det noe forunderlig at når det først kommer. Så kan det skje gode ting. Ja! (Informant 7).

- 2) Det du lærer gjennom kampen, i fortvilelsen. «Lærer», det er jo et «hodeord», men det handler også om det du erfarer. Bare det å være i kamp. Bare det å være en som trenger noen i fortvilelsen. Der trenger en jo noen. I hvert fall gjør jeg det. Det er også veldig, veldig viktig for å leve rikere (Informant 2).
- 3) At jeg er prest tror jeg gjør at jeg tar fortvilelsen veldig på alvor når den kommer, og at jeg vet at den, og alle følelser, vil si meg noe. Jeg vet at angst er ille, men kanskje må jeg til slutt vinke den velkommen og si «der er du!» Si «hei» til den, og ikke være så redd for den. Sånn kan en si at erfaringene jeg får gjennom å være prest gjør at jeg tar fortvilelsen på alvor, og ser på den som en kilde, kanskje til en ny begynnelse. Sånn som en krise. Den er jo en kilde til både kaos og angst. Ja. Den er en begynnelse. Når du kommer deg litt opp igjen, så ser du at du ikke er den samme som du var sist (Informant 1).

Flere av informantene snakker, av seg selv, om å våge *det ukjente*:

«Livet i seg selv er jo på mange måter et virkelig stort prosjekt [...] det å leve, det å våge å leve og det å våge morgendagen. Det er jo å våge, det ukjente» (Informant 2)

Angst har jeg jo kjent på fra tid til annen. Jeg tror kanskje det er noe av det mest skremmende jeg har gjort i livet: Å møte mitt eget mørke. Og samtidig det mest frigjørende, på ett eller annet vis. For selv om angst og mørke alltid gjør vondt, så er det ikke like skremmende lenger. Fordi jeg har vært der før. Og jeg trenger ikke leve et liv der jeg flykter fra det. Det kan jo være så vondt at det er vanskelig å beskrive. Men likevel sånn: «Her er du. Her har vi vært før» (Informant 4).

5.2.1. Konklusjon, underhypotese 2

Her er det sterke funn av alle markører. Dette er det andre av mine tre sterkeste funn: Nærkontakt med andre menneskers angst, smerte og lidelse vekker subjektivitet hos mine informanter. Jeg finner det interessant at det her er treff på markør 4, Kierkegaardsk *fortvilelse*, mens det ikke er det i siste del-ledd av **UH1**, om begravelser. Det kan være tilfeldig, eller det kan være et uttrykk for at selve sjelesorg- og krisearbeid kan treffe på et enda dypere plan enn gravferdene gjør.

5.3. UH3: Kristentro kaller frem Kierkegaardsk subjektivitet hos menighetsprester i Den norske kirke.

Når informantene blir spurt om sin tro, viser de en rekke trekk av Kierkegaardsk subjektivitet. Samtlige forteller om utviklingen av sin tro og sitt liv på en måte

som gir gjenklang av Kierkegaards stadielære: «Troen utvikler seg i takt med meg» (Informant 3). To av dem trekker frem at de er kjent med at noen prester ikke har en kristentro, og sier at det er uforståelig for dem hvordan det er mulig, uten å miste autentisitet og nerve. En tredje påpeker at det i dette ikke handler om en bokstavtro; om en tro som ikke setter spørsmålstegn ved Bibelen:

Jeg kan godt sitte med en pretekst og tenke: «Det her tviler jeg på har skjedd». Men følelsene mine tviler jeg ikke på. Jeg kan bli rørt av Jesus. Det er ikke vanskelig for meg å tro at Gud kan få Jesus til å gå på vannet. Det er ikke viktig for meg om den historien er sann eller ikke. Men jeg kan bli veldig rørt av at han står der. I bølgene. Han gjør det likevel. Det går på et annet nivå enn *mind* og *hode*, det er en *kjærlighet*. Jeg blir veldig *glad i* og tatt av og rørt av Jesus og budskapet hans og livet hans. Jeg er veldig glad i det. Jeg er veldig glad i ham. Selv om jeg ikke ser sånn ut. Jeg kan sitte og forberede meg [til preken] med to kalde øl og lovsang. Da har jeg det utrolig fint. Så det er et kjærlighetsforhold. Ja. Der hørtes jeg veldig from ut. Men det er egentlig ganske sterkt (Informant 8).

Mens en annen av informantene slår fast: «Troen er en drivkraft for meg. Troen er ekstremt integrert i meg; det er nesten sånn at jeg puster troen. Det er hele min livsanskuelse. Så måten jeg ser på livet er veldig ofte som en bønn» (Informant 1).

Flere opplever at trosutøvelsen i yrket krever «å kaste seg utfor» Informant 5 sier:

Jeg skulle rappellere en gang [...] Så fikk jeg beskjed: «Husk at du må bare legge deg langt bakover, for hvis du drar i tauet, så vil du bli skrappt på fjellveggen.» Så det var skrekken. Jeg tenkte etterpå: Dette er jo et bilde på prestetjenesten. Helt konkret, fysisk. Det er så dramatisk som å kaste seg utfor, i de store sikkerhets-hullene, og satse på at fellesskapet, de andre, holder og at troen holder, og at Gud bærer meg. Så det har jeg følt hele tiden at jeg gjør. I større eller mindre grad [...] Dypest sett er jo ethvert møte med et menneske det. At jeg kaster meg litt utfor. Og tar noen sjanser, og prøver [...] Og troen er bare blitt mer utdypet. [...] Jeg kjenner en dyp taknemlighet og forunderlig, liksom, *glede* over troen min.

Da jeg spurte en av informantene om hvem hen hadde vært hvis hen ikke hadde hatt troen sin, var svaret:

Ja. Hvem hadde jeg vært da? Ja, da hadde jeg sikkert vært en ivrig kapitalist. Ja, ja, det er helt sikkert, det har jeg i meg. Så da hadde jeg vært opptatt av å tjene mange penger. For det ganske gøy (Informant 2).

Ifølge Kierkegaard har det å «kaste seg utfor» med frihetens svimmelhet å gjøre. Frihetsbegrepet viste seg å være viktig for flere av informantene: «Frihet blir et viktigere og viktigere begrep for meg [...] Min trosreise har virkelig vært en *frihetsreise*, i meg. Det har vært helt, helt fantastisk. Livsforandrende» (Informant 2).

5.3.1. Konklusjon, underhypotese 3

Alle informanter har uttalelser som viser subjektivitet når temaet er tro. Samtlige markører var til stede hos de fleste. Dette er det tredje av mine sterkeste funn..

5.4. Tilleggsfunn

Jeg har sett på de tre hovedhypotesene i forhold til mitt empiriske materiale, og argumenterer med at **UH2** og **UH3** er blitt styrket. Den tredje, (**UH1**), er styrket i første og siste ledd, men ikke i det midterste. Når jeg ser på mitt materiale, ser jeg imidlertid at jeg har tre sterke funn som ikke omfattes av hverken **UH1**, **UH2** eller **UH3**. De omfattes likevel av hovedhypotesen, **H**, og oppleves derfor som relevant å kommentere, før jeg ser om denne er styrket eller svekket. Funnene er forhold der samtlige informanter gir klare tegn på subjektivitet. Det ene handler om selve *presterollen*, og *identiteten* som prest. Det andre handler om *gudstjenestene*. Det tredje handler om opplevelsene informantene mine har av *menighetsfellesskapet*.

5.4. 1. Presterollen. Presteidentiteten.

Da jeg spurte informantene om deres opplevelse av identitet, i forhold til presterollen, hadde samtlige utsagn som treffer flere av Kierkegaards markører: «Jeg er sånn: *Presten*» (Informant 6). «Det er min identitet» (Informant 5). «Jeg er *meg selv* når jeg er prest» (Informant 7). Den av informantene som nærmer seg pensjonsalder sier det slik: «Det er da jeg spør meg selv: Hva er jeg når jeg *ikke* er prest? Det blir en tomhet. Jeg må redefinere meg, på nytt.» Sin gjerning som prest har Informant 1 en eksistensiell opplevelse av: «Til *dette* er jeg kommet!». Kjærlighet til mennesker, og muligheten til å kunne gjøre det Kierkegaard i Bostads gjengivelse kaller barmhjertighetshandlinger, går igjen: «Hva som fikk meg til å bli prest? Det var kjærlighet til mennesker. Ønske om å være en medvandrer for folk» (Informant 1).

Informantene opplever at det å være prest igjen og igjen er å kaste seg ut på dypet:

Å være prest. Tjenesten [...]. Hvor *mange* fot dypt det er, det stupet, det vet jeg ikke. Men det er i hvert fall en følelse av å bli kastet ut i noe som en overhodet ikke har kontroll på. Litt: Nå skjer det noe, som jeg vet *ingenting* om (Informant 2).

Flere forteller at de gjennom *å våge* har opplevd en utvikling: «Hadde jeg ikke jobbet som prest, så hadde jeg aldri kunnet ta ordet i en forsamling på 200 personer uten å grue meg masse for det. Nå er jo det den naturligste ting»

(Informant 6). Her – og i det neste sitatet – ser vi *bevegelsen*, og også *valgene* som kan utfordre informantene i rollen som menighetsprest:

Jeg var sjenert. Å skulle holde en andakt for eksempel, det kostet meg enormt å gjøre. Så der når jeg tok dette, spranget, å holde andakt og sånt, så var det virkelig å kaste meg ut. Det var mange ting med presterollen. Å stå der, med den kjolen; alt det der var ganske vrient for meg. Jeg vet ikke om det var 70.000 akkurat. Men når man hiver seg uti en relasjon. *Det* er jo vågalt det (Informant 8).

Flere trekker frem en følelse av tidvis risiko, hudløshet og en slags nakenhet:

De 70 000 favner... Det jo det jeg gjør hver gang jeg stiller noen et utfordrende spørsmål. Og jeg kan jo kjenne på det når jeg blottstiller meg, i konfirmant-undervisningen. Og i en preken. Det er som en terskel, som man står ved. Man står der. Og så går man over (Informant 6).

En av informantene, (jeg velger å ikke skrive nummer her), valgte å slutte som prest og gå over i en annen del av yrkeslivet for få år siden. Det er Kierkegaardsk subjektivitet å se i det hen forteller om denne prosessen, både i utøvelsen av presteyrket, i valgets angst, i prosessen som fulgte da hen sluttet, og etterpå:

Det å være prest, det var *et kick*, av en annen verden. Jeg fikk virkelig brukt meg selv. Det var gøy, og det var fint. Det var sterkt. Og veldig utviklende. Det å gjøre ting man ikke har gjort før, hele tiden! [...] Det har uten tvil gjort noe med meg, det at jeg måtte slutte. Det har ført meg inn i mange krevende, men frigjørende prosesser på hvem jeg er og hva livet skal være [...] Det ble maktpåliggende for meg å gå [...] Jeg frasa meg ordinasjonen – jeg kjente det var nødvendig for å være bare *meg* igjen. Jeg føler ikke jeg har sviktet kirka, jeg er glad i kirka. Det har heller ikke vært en troskrise. Men det tok tid å komme tilbake til å bli bare *meg*. Leve mitt liv uten ansvar for å representere noe større enn meg. Det kjennes veldig bra. Det har vært ganske magisk faktisk.

Vi ser her hvordan både det å være prest, det å velge å frasi seg sin ordinasjon, samt det å velge noe annet, var noe som fremmet subjektivitet for denne personen. Flere av informantene snakket uoppfordret om *valg*. Valg de har stått i, og som de opplever har vært definerende for dem. Ën er opptatt av at et valg ikke alltid betyr å velge *noe nytt*. Det å være i sin stilling, «å forbli i sin celle», som informant 7 formulerer seg, selv om konvensjoner og mennesker rundt kan mene at en heller bør dra «ut», kan også være et stort, skremmende og definerende valg.

Flere uttrykker noe som kan regnes som treff på markørene 2 og 3, om å være et selv, om å ikke bli et «man»:

Jeg er veldig opptatt av at presterollen ikke skal få lov til å bli en *rolle*. Det er barnslig, men første uka i denne jobben gikk jeg og handla en six-pack øl på den butikken der det var flest folk på den tiden. Jeg måtte lage meg sånne rom, sånn: «Dét gjør den nye presten». Kanskje det at jeg snuser, og snuser så synlig, er et eller annet sånn barnslig rop om å være vanlig. At jeg ikke er en rolle (Informant 8).

En av informantene beskriver stor sjelekval, som varte over flere år, da hun opplevde at hun fikk et kall fra Gud om å bli prest. For hun hadde vært teologisk overbevist om at prestetjenesten ikke var for kvinner. Hvordan kunne det løses? En annen av informantene, som har gitt uttrykk for et såkalt konservativt ståsted i flere spørsmål som er oppe til debatt i DNK i dag, forteller om en sterk indre kamp for å bli stående, for det hen mener er rett teologi, på tross av det hen beskriver som et stort ytre trykk om å tilpasse seg tiden. En tredje forteller om kamp mot ytre press om å være «prestelig»: «Da jeg studerte, var det slik at man helst ikke skulle bruke vanlig stemme. Man skulle legge stemmen i sånne prestelige toner. Men jeg gjorde jo ikke det. Jeg er meg, og jeg har min stemme og min dialekt» (Informant 7).

5.4.2. Gudstjenesten

Samtlige av mine informanter trekker frem gudstjenesten som essensiell for dem. Den oppleves å gi intensitet, opplevelse av nærvær, men også som noe slitsomt:

Den timen fra 10.00 til 11.00. Når vi møtes, de frivillige og vi andre som skal være med på gudstjenesten. Det er den ultimate lykke. En magisk lykke. Det å få kunne være en støttende leder. Det er et kick. Jeg blir høy. Men etterpå – da er jeg utladet (Informant 4).

Å holde preken under gudstjenesten er noe som nevnes av flere: «Da er jeg veldig til stede. Det er umiddelbart meningsfullt. Og utmattende» (Informant 6). «Når jeg står midt oppi det. Angsten er noe som kan være en kraft» (Informant 3). Også prekenforberedelser nevnes med inderlighet og *passion*:

Det beste jeg vet [...] er når jeg sitter og skriver på en preken som jeg blir opptatt av. Da har jeg det veldig bra. Det er en kombinasjon av lykke og intensitet. Som er veldig sterkt sammenfallende. Så lykke er for meg å gå opp i noe annet enn meg selv [...] en befriende opplevelse av å glemme seg selv (Informant 8).

Å forkynne blir også forbundet med frihetens valg; angsten, og øyeblikket:

Arbeidet med prekenteeksten er veldig inspirerende, men samtidig også noe fryktelig. En blanding av fryktelig og fint. Jet føler av og til i prekenene at jeg hiver meg utpå. Sånn at jeg har angst for det, før, og særlig etter. For noe jeg sa, som jeg *ville* si, men så kan jeg nesten få sånn fylleangst etterpå. Og den kommer

fort. Den kommer allerede under nattverden. Det er de 70 000 favner. Hvis jeg sier noe som jeg virkelig synes er viktig å si, som jeg vet kan være veldig frigjørende, eller veldig kontroversielt, men som jeg står for. Og jeg kjenner at *nå* blir jeg redd. Men jeg var ikke tvil om at jeg skulle si det likevel (Informant 1).

5.4.3. Fellesskapet

Samtlige informanter nevner ubedt fellesskapsfølelsen som menighetslivet oppleves å gi dem. Noen trekker frem kontakt med alle generasjoner. «Det er en veldig sånn utvidet flokkfølelse» (Informant 4). Noen trekker frem *øyeblikkene*:

Når jeg opplever at jeg er *til stede* i situasjonen jeg er i. Og når jeg opplever en kontakt med andre mennesker, i et fellesskap. Ja. Her er det noe som *lever*, på en måte, og det kan være i alle forskjellige settinger. Men det er følelsen av: *Nå* er vi her, og *nå* deler vi. *Nå* deler vi den store virkeligheten, sammen (Informant 3).

5.4.4. Konklusjon, tilleggsfunn

I sitatene fra informantene er det funn av alle markører i disse tre temaene *presterollen* og *presteidentiteten*, *gudstjenestene* og *menighetsfellesskapet*, som går utenfor underhypotesene, men som går inn under og styrker hovedhypotesen.

5.5. Øvrige observasjoner

Til slutt i drøftingen vil jeg trekke inn fem observasjoner jeg gjorde i samtalen med mine informanter. Det handler delvis om det vi har sett Watzlawick kaller analog, eller non-verbal, kommunikasjon. Jeg hadde ikke på forhånd planlagt å undersøke dette, men midt i samtalen ble det for tydelig til å overse.

1. Ingen av informantene mine brukte ordet «*lidenskapelig*», som er et nøkkelord i Kierkegaards teorier om subjektivitet, slik vi har sett. Det tilskriver jeg imidlertid at ordet i vår tid har fått en litt annen betydning, og noe vi i hverdagspråket kanskje forbeholder omtale av seksualitet og erotikk. Men det var umulig å ikke registrere at *intensiteten* i både språket og stemmen økte hos samtlige informanter når de svarte på spørsmålene om nytt liv, dåp, gudstjenester, død, begravelse, fortvilelse, smerte og angst. Jeg opplevde selv at informantene dro meg inn i øyeblikket, i det vi snakket om, akkurat her og nå. De snakket med det jeg vil kalle *passion*.

2. Seks av mine informanter hadde, i intervjuene, innslag av det Kierkegaard kaller «den subjektive tenkers dobbeltrefleksjon». De reflekterte over sin egen tenkning og beveget seg fra innhold til metainnhold flere ganger underveis.

3. Sju av prestene jeg snakket med, uttrykte seg på en måte som i seg selv kan kalles dialektisk, og dermed i tråd med Kierkegaards subjektivitet. De stilte spørsmål til seg selv, gikk frem og tilbake mellom spørsmål og svar, og utfordret sine egne argumenter. Flere uttrykte spesifikk motvilje mot enkle «sannheter», bastante, ferdigtygde svar: «Ordet *sannhet* har jeg et litt anstrengt forhold til [...] De som snakker om *sannhet*, de skal veldig ofte *ramme* deg på en eller annen måte [...] sannheten blir det *korrigerende*. ‘Sannheten’ brukes da som en slags slagvåpen» (Informant 8).

4. En sentral del av Kierkegaards oppfatning av hjelperrollen er, som vi har sett, opptatthet av Sokrates «maieutiske impulser», eller «fødselshjelp». Flere uttrykte spontan begeistring for å kunne få dvele ved tematikken spørsmålene undersøkelsen brakte dem inn i: «Nå fikk du meg til å sette ord på forhold jeg aldri har formulert for meg selv før!!» (Informant 2). Slike utsagn kan støtte inntrykk av at Kierkegaardsk fødselshjelp her var i gang, midt i intervjuets øyeblikk.

5. At en av mine informanter, midt i intervjuet, fikk telefon om brå død som gjorde at hen måtte rykke ut til etterlatte med dødsbud, og intervjuet dermed måtte avbrytes, mener jeg viser intensitet og et eksistensielt nærvær hos denne gruppen.

Samlet sett vil disse fem tilleggsobservasjonene styrke min hovedhypotese.

6. Avsluttende drøfting og konklusjon

I det mine informanter har sagt, har jeg gjort tydelige funn som indikerer at to av tre ledd i **UH1** er blitt styrket, ett ledd i **UH1** er blitt svekket, mens **UH2** og **UH3** er styrket. I tillegg har jeg gjort funn utenfor mine underhypoteser, som likevel kommer innenfor **H**, og kompletterer og styrker den. Dessuten har elementer ved intervjuene, formen flesteparten av uttalelsene ble formidlet på, samt stemmebruken til mine informanter, vært med å styrke min **H**. Det vil si at svaret på min problemstilling er at det er grunn til å tro at menighetsprester i Den norske kirke, med visse forbehold, over tid utvikler en større Kierkegaardsk subjektivitet.

6.1. Spørsmål ved funnene

Når jeg har funnet Kierkegaardsk subjektivitet i mitt materiale, må to sentrale forhold nå adresseres:

1: Er dette en funksjon av presterollen? Eller er det selve personligheten til informantene som har gitt resultatene? Kan det være slik at mennesker som

har et potensiale for å velge og å utvikle Kierkegaardsk subjektivitet, i større grad velger å bli menighetsprester enn andre?

Dette er store spørsmål, som rammen for denne oppgaven er for liten til å svare godt på. Og kanskje vil det uansett være umulige spørsmål å gi gyldige og sanne svar til. Men jeg ønsker å løfte frem to aspekter i denne forbindelse:

A: Mine informanter reflekterer selv over disse spørsmålene. I lys av Kierkegaards teori om subjektivitet, kan alle informantene sies å beskrive en utvikling mot større subjektivitet, eksemplifisert ved informant 1 sitt utsagn:

Hvordan hadde jeg vært hvis jeg ikke hadde hatt denne jobben? Jeg er absolutt modigere, og tydeligere nå, enn jeg ville vært hvis jeg ikke var prest. Jeg har en mye større egen åpenhet på ting som er vanskelig. Jeg er blitt mer frimodig. Jeg vet veldig, veldig mye mer om hva det er å være menneske. Ja. Kanskje er jeg blitt et mer sånn litt sånn *kjempende* menneske enn jeg hadde vært hvis jeg hadde valgt å bli noe annet. Bibliotekar for eksempel, som jeg tenkte mye på. Nå lever jeg mye tettere inn på verdens nød.

B: Sju av åtte informanter fortalte om tydelige kallsopplevelser før de valgte å studere teologi. *Kallet* opplevdes av disse som sterkt, hadde noe overnaturlig over seg, kom *utenfra*, var uventet, og, for de fleste, innebar et brudd med planen de hadde hatt: «Det var en veldig *rar* opplevelse, som jeg ikke turte å dele med noen, i mange, mange år. Fordi jeg synes det var sprøtt.» (Informant 5). «Å bli prest? Det hadde aldri slått meg. Jeg skulle bli lege!» (Informant 7). «*Kallet*. Det var en eksistensiell opplevelse egentlig. At *nå* får livet mitt en annen retning. Det var et oppbrudd» (Informant 2). Øyeblikksopplevelsen understrekes av de fleste her. Det kan argumenteres med at siden *kallet* representerer noe som i troen kan sies å komme «utenfra», fra Gud, indikerer det at det *ikke* var en iboende subjektivitet som førte til valget av presteyrket hos disse sju. På den annen side kan det fremholdes at slike opplevelser nettopp fordrer en åpenhet og en type reseptivitet for inntrykk og impulser som kanskje kan være tegn på et menneske som er i bevegelse, som velger, og som våger «at blive sig selv». Et svar på problemstilling 1, over, kan derfor være: Det kan argumenteres for at mine informanter allerede så ut til å være i ferd med å bli Kierkegaardsk subjektive, idet de valgte teologien og prestatjenesten. Men tjenesten har samtidig styrket denne utviklingen. Så: Ja, de er blitt mer subjektive, men dette startet før de begynte i sin prestegjerning.

2: Ville jeg ha fått samme svar hvis jeg spurte en helt annen yrkesgruppe?

Når jeg har gjort mine funn av Kierkegaards subjektivitet i menighetsprester i

DNK, kan jeg ikke derav slutte at disse nødvendigvis har en større forekomst av slik subjektivitet enn andre yrkesgrupper. Jeg kan, etter å ha hørt begrunnelsene for svarene til mine intervjuobjekter, ha en formening om at jeg ikke ville fått samme type svar fra andre typer yrkesgrupper. Men jeg vet det ikke. Dette kan være et mulig tema for videre forskning.

6.2. Innvendinger ved funnene

Siden jeg ikke har funnet at Kierkegaards begrep om subjektivitet har vært prøvd opp mot et empirisk materiale før, og fordi begrepet vanskelig lar seg måle og telle, valgte jeg å operasjonalisere det, ved å løfte frem ti markører som kan forstås som sentrale. Valgene av de ti markørene er mine. Vil andre være enig i disse valgene? Kierkegaard skrev, som vi har sett, uoversiktlig, omfattende og ekspressivt. Jeg er student på masternivå, og har kan hende hverken nok kunnskap om eller kjennskap til hans totale forfatterskap til å gjøre optimale valg av markører. Det kan være vesentlige trekk ved hans subjektivitet som jeg har gått glipp av, eller uhensiktsmessig har valgt bort. Det kan også stilles spørsmål ved at jeg har valgt antallet ti markører. Hvorfor akkurat ti? Kan et ønske om å ha «et rundt tall» i seg selv ha påvirket metodikken? Noen av markørene overlapper dessuten utvilsomt hverandre. Kanskje de overlapper i så stor grad at det blir kunstig og feil å skille dem. Av de ti markørene viste nummer 8, *stadielæren*, seg som den vanskeligste å gjøre konkrete funn av. Denne markøren ligger derfor mer som et bakteppe for de andre ni markørene. Etter min oppfatning styrker den helhetsbildet. Men også dette kan det settes et spørsmåltegn ved. Kanskje betyr denne refleksjonen at nummer 8 ikke burde ha vært en egen markør.

Et annet sentralt spørsmål er om Kierkegaards begreper i det hele tatt er mulig å operasjonalisere. Det kan jo være en grunn til at jeg ikke har funnet at det er gjort før. Er det et uttrykk for hybris å tro at det lar seg gjøre? Dette er vurderinger og spørsmål som angår denne oppgavens validitet, og som jeg har kjempet med, og kjempet hardt med, i hele prosessen frem til ferdigstilling av denne oppgaven.

Det kan hevdes at jeg, ideelt sett, burde ha beskrevet antall funn på hver enkelt markør, i forhold til hver av informantene, sett opp mot hver av hypotesene, samt hypoteseleddene, for å kunne svare fullgodt på denne oppgaven. Jeg har selv oversikten over funnene. Jeg har vurdert å vise dem skjematisk, eller på andre

måter gi en detaljert oversikt, men fant at det ikke var plass til det innenfor rammen av oppgaven. Jeg har dermed redegjort for mine funn, flere steder uten å opplyse om antall av hvilke markører, av hvor mange informanter, jeg har gjort, i hver enkelt hypotesedel. Det kan muligens sies å svekke undersøkelsens validitet.

I hypotesene har jeg skilt mellom presters arbeid med begravelser (UH1) og møter med andre menneskers angst, smerte og lidelse (UH2). Jeg gjorde det for å om mulig skille mellom det mer rutinemessige i kirkehandlingen gravferd, og det mer utflytende og udefinerte sjelesorg- og krisehåndteringsarbeidet prestene har. Dette valget kan argumenteres mot: Arbeidet her vil kunne gå i ett og over i hverandre.

6.3. Begrensninger ved funnene

Mitt utvalg på åtte informanter er lite. Om funnene ville ha vært de samme med for eksempel ti ganger så mange informanter, kan jeg ikke si, på bakgrunn av denne oppgaven. Det er også en fare for at mine åtte informanter ikke er representative for yrkesgruppen som helhet. Jeg har, som jeg har gjort rede for, valgt strategisk – og i dét ligger en fare for at jeg har valgt informanter som kan representere en type «eksistensiell elite».

6.4. Implikasjoner ved funnene

Med alle svakheter og mulige innvendinger mot denne oppgaven jeg nå har redegjort for, mener jeg likevel at noe er oppnådd. Tydelige funn av Kierkegaards subjektivitet hos menighetsprester i DNK er redegjort for, knyttet til utførelsen av de kirkelige handlingene dåp og begravelser. Vigsler ser i hovedsak ikke ut til å fremme samme type subjektivitet hos prestene jeg snakket med. Kontakt med smerte, lidelse og død, på tross av alvor og det slitsomme som dette innebærer, ser ut til å gi mine informanter en sterk opplevelse av det jeg har operasjonalisert som Kierkegaardsk subjektivitet. Dét har også menighetsprestenes egen kristentro gjort. Underhypotesene viste seg å bli for snevre for å kunne svare godt på hovedhypotesen. Jeg fant at også andre aspekter ved det å være prest, som presteidentiteten, presterollen, opplevelsen av fellesskap samt gudstjenestelivet ser ut til å kunne fremme Kierkegaardsk subjektivitet.

Hvorfor kan disse funnene sies å være viktige? Sesongjustert sykefravær i Norge i 4.kvartal 2022 var på 6,71 prosent. I helse- og sosialtjenester var sykefraværsprosenten hele 10,3 prosent (Statistisk sentralbyrå, 2023). Denne oppgaven har

ikke sykefravær som tema. Men å forske på hva som gir mening, intensitet, mestring og bærekraft til yrkesgrupper som arbeider med mennesker i sårbare situasjoner er viktig. For hva er det som gjør at arbeidstakere, som jevnlig blir eksponert for andres tap og sårbarhet, som har død og smerte som essensiell del av arbeidsbeskrivelsen, ikke går til grunne av det? I denne studien undersøker jeg om filosofen Søren Kierkegaards tanker kan være med å gi en forståelsesramme for enkelte deler av disse problemstillingene. Vi har sett at en tidligere studie (2008) viste stor fare for utbrenthet i presteyrket. Siden den tid har prester i DNK fått regulert arbeidsavtale, der forventningene til grenseløs «24/7-tilstedeværelse» er redusert. Denne endringen forventes å avhjelpe på disse tendensene.

Mine informanter var tydelige på og samstemte i hva som opplevdes energitappende og slitsomt i tjenesten: Økte krav til rapportering og skjemaføring, administrative møter samt personkonflikter. Det er interessant at funnene av Kierkegaardsk subjektivitet ser ut til å virke i motsatt retning for informantene: Dåp, begravelser, det å være nær på andre menneskers smerte, tap og angst, menighetsfellesskapet, troen, kjærligheten, ja selve presterollen, ser ut til å gi informantene mine kraft, energi, motivasjon og en dyp opplevelse av mening mye av tiden. Sju av åtte informanter hadde ingen tanker om å slutte i sin tjeneste. Den åttende trivdes også svært godt, men bekymring for fremtidens finansiering av DNK gjorde at hen holdt tanken om å måtte fratre sin prestjobb åpen.

Denne oppgaven kan anses som en pilotstudie, som kan følges opp av andre undersøkelser. Det kan også gjøres sammenliknende studier, både med yrkesgrupper som har et helt annet arbeidsfelt, og med andre yrkesgrupper som i likhet med menighetsprester i sitt arbeid jevnlig møter livets ytterpunkter.

Å undersøke mulige funn av Kierkegaards subjektivitet ved å operasjonalisere hans konsept på en måte jeg ikke har sett gjort før, har oppleves som å kaste seg ut på de 70 000 favners dyp. Jeg har ikke visst om det ville bære. Kanskje er det nettopp det som har gjort denne oppgaven mulig.

«Sandheden er netop dette Vovestykke, med Uendelighedens Lidenskab at vælge det objektivt uviste» (Kierkegaard, 1846/1994, s. 139).

Litteraturliste

Bibelen, (2011). Oslo: Bibelselskapet

Bjartveit, S. (2016). *Odyssevs*. Bergen: Fagbokforlaget

Bjartveit, S. & Eikeset, K. (2020). *Dante`s journey*. I Bjartveit, S. & Roos, G. (Red.) *Scandinavian Perspectives on Management Consulting*. (4. Oppl. s. 277-303). Oslo: Cappelen Damm akademisk

Bostad, I. (2012). *Filosofi og kjærlighet*. Norsk filosofisk tidsskrift, 2012, Vol.47 (1), s. 17-28.

Bunkholt, M. (2007). *Folkekirkelig sjelesorg*. Tidsskrift for sjelesorg. 27 (3): s. 185-196.

Dante Alighieri (2017). *Inferno. Den guddommelige komedie*. (E. Ringen overs.) Oslo: Solum Bokvennen. (Opprinnelig utgitt mellom 1308 og 1321.)

de Marinis, V. (2008). *The impact of postmodernization on existential health in Sweden: Psychology of religion`s function in existential public health analysis*. Archive for the Psychology of Religion, 30(1), 57-74. <https://doi-org.ezproxy.library.bi.no/10.1163/157361208X316962>

Den norske kirke (2022). Årsrapport 2021. [km_04_1_22 årsrapport for den norske kirke 2021 - vedtatt 30.05.21.pdf \(kirken.no\)](https://www.kirken.no/km_04_1_22_arsrapport_for_den_norske_kirke_2021_-_vedtatt_30.05.21.pdf)

Den norske kirke (2023). *Beredskap når ulykker skjer*, <https://www.kirken.no/krise/>

Den norske kirke (2023). *Medlemsstatistikk* <https://www.kirken.no/nb-NO/om-kirken/bakgrunn/kirkestatistikk/medlemsstatistikk/>

Den norske kirke (2023). *Ordning for dåp i hovedgudstjenesten* <https://ressursbanken.kirken.no/nb-NO/2022/liturgier/#na>

- Den norske kirke (2023). *Statistikk om kirkelige handlinger og gudstjenester*.
<https://www.kirken.no/nb-NO/om-kirken/bakgrunn/kirkestatistikk/kirkelige-handlinger-og-gudstjenester/>
- Den norske kirke (2023). *Sykesalving* <https://www.kirken.no/nb-NO/fellesrad/Rollag/virksomhetsomrader/diakoni-og-omsorg2/sykesalving/>
- Espedal, G. (2015). *Løsningsfokuset sjelesorg*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Grennes, T. (2022). *Hvordan kan du vite om noe er sant? Veiviser i forsknings- og utredningsarbeid for studenter*, (2.utgave, 3.oppl) Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Halldorf, J. (2023, 20. april). *Nordmenn virker for lite åndelige til å forstå Knausgård*. I Aftenposten.
<https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/0Qbx7J/nordmenn-virker-for-lite-aandelige-til-aa-forstaa-knausgaard>
- Hastrup, T. & Hedenius, I. (1977). *Platon Gorgias*. Oslo: Gyldendal
- Hertzberg, T: (2005, 21.september). *Norske prester er i ferd med å akseptere samboerskap og homofilt partnerskap. Troen på evig fysisk pine i helvete er på vei ut*. Oslo: Norsk Telegrambyrå.
- Holmen, H.A. (2018). *Subjekt – filosofi*. I *Store norske leksikon*.
https://snl.no/subjekt_-_filosofi
- Haanes, V. L. (2006). *Fra hyrde- og læreembetet til trøste- og bæreembetet. Presterollen i Norge i 100 år*. I Akerø H. A. (Red.): *Mellom embetsmyndighet og demokrati. Prestetjenesten i Skandinavia siden 1905* (s. 68-82). Oslo: Den norske kirkes presteforening.
- Kaufman, T. S., Felter, K. D. & Gaarden, M (2016). *Person og prestedtjeneste. Persondimensjonens betydning for prestens profesjonsutøvelse*», Tidsskrift for praktisk teologi. Vol. 33 nr 2. <https://doi.org/10.48626/tpt.v33i2.5200>

- Kierkegaard, S. (1843) *Enten – Eller, Første Deel. Et livs-fragment*. København: Universitetsboghandler C. A. Reitzel. [Enten – Eller. Første del - Det Kgl. Biblioteks tekstportal \(kb.dk\)](#)
- Kierkegaard, S. (1843). *Enten – Eller, Anden Deel. Et livs-fragment*. København: Universitetsboghandler C. A. Reitzel. [Enten – Eller. Anden del - Det Kgl. Biblioteks tekstportal \(kb.dk\)](#)
- Kierkegaard, S. (1849). *Sygdommen til Døden*. København: Universitetsboghandler C. A. Reitzels Forlag. [Sygdommen til Døden - Det Kgl. Biblioteks tekstportal \(kb.dk\)](#)
- Kierkegaard, S. (1994). *Avsluttende uvitenskapelig etterskrift til «De Filosofiske Smuler»* (i utvalg). Oslo: Pax. (Opprinnelig utgitt i 1846)
- Kierkegaard, S. (2001). *Begrepet angst*. Oslo: Bokklubben Nye Bøker. (Opprinnelig utgitt 1844).
- Kierkegaard, S. (2011). *Sygdommen til Døden*. Helsingør: Det lille forlag. (Opprinnelig utgitt i 1849)
- Kirkeloven (1996). *Lov om Den norske kirke*. (LOV-1996-06-07-31). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NLO/lov/1996-06-07-31>
- Krogh, T, m.fl. (2014). *Historie, forståelse og fortolkning*. (4.utg., 9. oppl.) Oslo: Gyldendal akademisk
- Langdridge, D. (2017). *Psykologisk forskningsmetode. En innføring i kvalitative og kvantitative tilnæringer*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Modum Bad, (2023). *Sjelesorg – omsorg for sjelen*. <https://www.modum-bad.no/om-modum-bad/kirke-og-sjelesorg/sjelesorg/>

Nordeide, I. H., Skogstad, A. & Einarsen, S. (2008). *Jeg er jo ikke Jesus heller! Arbeidsmiljø og utbrenthet blant norske prester*. Bergen: Fagbokforlaget

Olafsson, Å. M., Stifoss-Hanssen, H., & Austad, A (2022). *Deacons as conversation partners on existential issues with older people An empirical study in Norway*. Tidsskrift for praktisk teologi Vol 39 Nr 2.
<https://doi.org/10.48626/tpt.v39i2.5499>

Olseth, T. (2021). *Eksistensialisme*. I *Store norske leksikon*.
<https://snl.no/eksistensialisme>

Presteforeningen. Den norske kirkes presteforening (2023). *Særavtale om arbeidstid og fritid for prester i rettssubjektet den norske kirke*
<https://www.prest.no/saeravtale-om-arbeidstid-og-fritid-for-prester-i-rettssubjektet-den-norske-kirke-arbeidstidsavtalen/>

Repstad, P. (2020) *Religiøse trender i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget

Repstad, P. (2022). *Hva er sosiologi?* (2. utg.) Oslo: Universitetsforlaget

Seligman, M. E. P. (2009). *Ekte lykke*. Oslo: Universitetsforlaget.

Statistisk sentralbyrå. (2023). *Sykefravær*. <https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/arbeidsmiljo-sykefravaer-og-arbeidskonflikter/statistikk/sykefravaer>

Steinsholt, K. (2009). *Lev farlig! En innføring i Friedrich Nietzsches utidsmessige pedagogikk*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Stølen, T. (2022). *Søren Kierkegaard*. I *Store norske leksikon*
https://snl.no/S%C3%B8ren_Kierkegaard

Thielst, P. (1994). *Historien om Søren Kierkegaard*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.

Thielst, P. (1999). *Kierkegaards Filosofi*. Frederiksberg: Det lille Forlag.

Tranøy, K. E. (2022). *Dialektikk*. I *Store norske leksikon* <https://snl.no/dialektikk>

Vegge, A. S. (2015). *...når vi jobber i denne kirken, blir vi lukket inne i mange menneskers liv. Om sjelesorg i menigheten*. [Masteroppgave i diakoni. Diakonhjemmet høyskole] <https://vid.brage.unit.no/vid-xmlui/bitstream/handle/11250/296365/Masteroppgave2015AnneSynnoveVegge.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Watzlawick, P., Bavelas, J. B. & Jackson, D. D. (2014). *Pragmatics of Human Communication*. (Første utg. 1967). New York: W. W. Norton & Company

Aagedal, O. (2010). *Lystening på graver som folkekirkelig praksis*, i Botvar og Schmidt (red.): *Religion i Dagens Norge. Mellom sekularisering og sakralisering*. Oslo: Universitetsforlaget

Vedlegg

1. Mailen som ble sendt ut til mine mulige respondenter:

(Sladden er påført før innlevering av oppgaven, for å ivareta anonymiteten).

Hei!

Jeg heter [REDACTED], og jobber som Elevombud i [REDACTED] kommune.

I år tar jeg et Masterprogram på BI i Oslo som heter «Consulting».

Masteroppgaven min har Søren Kierkegaard og hans eksistensialisme som tema.

Eksistensialisme er en retning innen filosofien som kjennetegnes ved at den er opptatt av sentrale vilkår for menneskets eksistens. Dette inkluderer blant annet undersøkelser av frihet, livsfylde, «å våge», intensitet, lidelse og erkjennelse av døden.

I masteroppgaven min ønsker jeg å foreta en kvalitativ studie på dette temaet. Jeg inviterer prester i Den norske kirke til å reflektere høyt om disse ganske store spørsmålene, som en kan komme i befatning med i (og utenfor) sin rolle som prest, og hvordan det oppleves å være i rollen som nåværende (eller forhenværende) menighetsprest. Derfor denne mailen til deg.

Har du mulighet til, og kan du tenke deg, en eller annen gang i løpet av de neste 3 ukene, å sette av ca 45-60 minutter til å snakke med meg, på telefon eller eventuelt Teams, hvis du foretrekker det?

Du vil selvsagt være sikret full anonymitet, og du vil ikke kunne være identifiserbar.

Vi kan legge intervjuet til et tidspunkt der det passer for deg.

Dette er frivillig fra ende til annen. I vår samtale setter du grenser der det passer deg, og du velger selv hva og hvor mye du vil dele og si. Du vil også kunne kontakte meg i ettertid for å trekke tilbake eller endre utsagn du har kommet med, eller for å trekke intervjuet tilbake.

Det er viktig for meg å formidle at du ikke skal måtte oppleve deg selv som spesielt kunnskapsrik eller visdomsfull for å kunne si ja til å være med på denne oppgaven. Jeg mener at jeg har funnet et spennende tema og case, som det faktisk

ikke ser ut til å være forsket veldig mye på. Jeg vil være svært takknemlig om du kunne tenke deg å si ja til dette.

Svar meg gjerne på denne mailen, uansett!

Med vennlig hilsen

[Redacted]

Elevombudet i [Redacted]

[Redacted] kommune | Postboks [Redacted]

Telefon: [Redacted] | Direktenummer: [Redacted]

[Redacted]@ [Redacted]kommune.no

Loven sier at alle elever har rett til å ha det trygt og godt på skolen sin

Elevombudet tar ditt personvern på alvor. Les mer her:

[https://www.\[Redacted\].no/generelt/personvern/](https://www.[Redacted].no/generelt/personvern/)

2. Spørsmålene brukt i intervjuene:

1. Hvis du husker det, hva var det som gjorde at du valgte presteyrket?
2. Hvilke deler av presteyrket (og resten av livet ditt) gir deg inspirasjon og/eller oppleves som livgivende?
3. Hvilke deler av presteyrket synes du er slitsomme og tappende?
4. Hvordan opplever du at presterollen påvirker din identitet?
5. Tenker du nå at du kommer til å fortsette i dette yrket ut ditt arbeidsliv? (Eventuelt: Hva var grunnen til at du har sluttet i dette yrket?)
6. Som prest forbereder og forretter du antakeligvis dåp av barn, ungdommer og muligens voksne. Hva gjør møtene med disse menneskene og deres familier i disse prosessene med deg?
7. Som prest forbereder og forretter du antakeligvis vielser. Hva gjør møtene og prosessen i forbindelse med ekteskap med deg?
8. Som menighetsprest får du antakeligvis del i menneskers smerte- og sorgprosesser, forårsaket blant annet av sykdom og død. Hva gjør møtene med mennesker som står midt oppe i sykdom, smerte, død og tap med deg?
9. Hvordan opplever du forholdet ditt til din egen tro?
10. Hva er viktigst for deg i din egen tro?
11. Når opplever du at du er «på ditt beste» som prest?
12. Filosofen Søren Kierkegaard snakker om å «kaste seg ut på de 70 000 favners dyp». Hender det at du opplever at du gjør det? I tilfelle: Hvordan opplever du det?
13. Kierkegaards ideal er ikke en problemfri og sorgløs tilværelse. Tvert om. Hans filosofi kan betegnes som en antitese til alle typer overfladiske lykkebudskap. Han mener at fortvilelse også kan være et fortrinn, en mulighet til å komme videre som menneske. Hvis dette er noe du gjenkjenner i ditt eget liv, kan du tenke deg å si noe om det?
14. Opplever du at det å arbeide som prest i Den norske kirke har forandret deg som menneske? I tilfelle ja: Vil du si noe mer om det?
15. Er det noe annet du ønsker å si noe om?
16. Kan du tenke deg å fortelle meg din alder, og i hvilke(t) bispedømme(r) du arbeider/har arbeidet som prest? NB! Denne konkrete informasjonen lagres ikke sammen med notatene fra intervjuene, og blir ikke knyttet til

sitater eller refleksjoner. Disse opplysningene er for å gi et bilde av utvalget av intervjuobjekter som helhet, i forhold til aldersspenn og geografisk tilknytning.